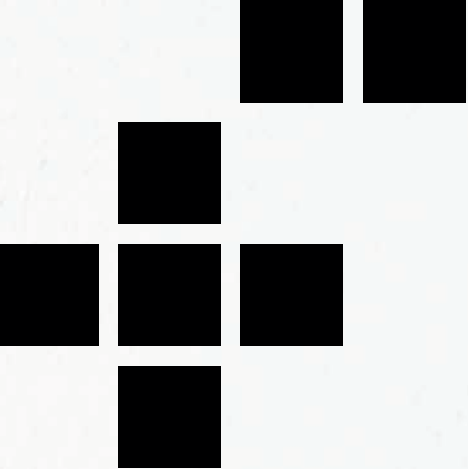

ZANELE MUHOLI FRAMFÖR
OCH BAKOM KAMERAN
MÖT DE SOM FORMGER
FOTOGRAFERNAS BÖCKER

SPECIALNUMMER OM FOTOBÖCKER

Fotografisk Tidskrift #1/2019

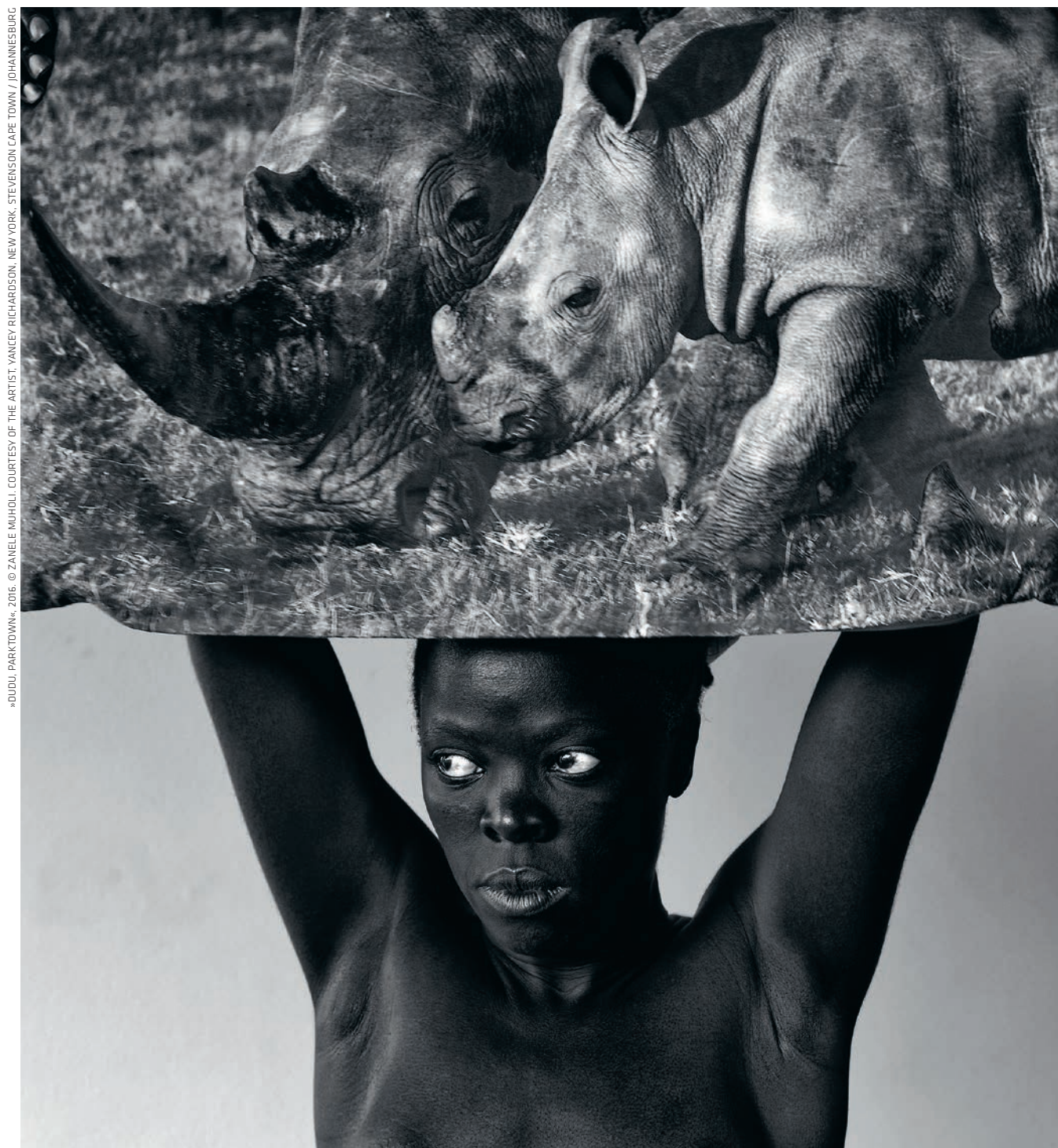

»XINWE AT CASSILHAUS, CHAPEL HILL, NORTH CAROLINA«, 2016. © ZANELE MUHOLI. COURTESY OF THE ARTIST. YANCEY RICHARDSON, NEW YORK. STEVENSON CAPE TOWN / JOHANNESBURG
PÅ OMSLAGET: »MUHOLI MUHOLI II, PARKTOWN«, 2016. GELATIN SILVER PRINT. © ZANELE MUHOLI. COURTESY OF THE ARTIST. YANCEY RICHARDSON, NEW YORK. STEVENSON CAPE TOWN / JOHANNESBURG

»PHILA I, PARKTOWN«, 2016. © ZANELE MUHOLI. COURTESY OF THE ARTIST, YANCEY RICHARDSON, NEW YORK, STEVENSON CAPE TOWN / JOHANNESBURG

»DUDU, PARKTOWN«, 2016. © ZANELE MUHOLI. COURTESY OF THE ARTIST, VANCEY RICHARDSON, NEW YORK, STEVENSON CAPE TOWN / JOHANNESBURG

ZANELE MUHOLI

NAMN Zanele Muholi.
FÖDD 1972.
BOR Sydafrika.
GALLERI Vancey Richardson
Gallery, New York.

ZANELE MUHOLI är på strålande humör de korta minuter jag har henne på tråden, hon har nyss fått Rees Visionary Award och ska ta emot priset på en gala i New York i slutet av april. Vi kommunicerar via Whatsapp vilket är minst sagt rörigt och någon sammanhållen intervju är svår att genomföra. Zanele Muholi har ställt ut i Sverige men jag gissar att hon är ett större namn utomlands. De senaste åren har denna sydafrikanska konstnär/aktivist

tagit den internationella konst- och fotografvärlden med storm. Inte bara i konstvärlden, utan även på universitet och högskolor runt om i världen håller hon frekventa föreläsningar och artist talks.

I över tio år har hon dokumenterat hbtq-scenen i sitt hemland. Hon började fotografera sina vänner och bekanta som en reaktion mot den pågående diskrimineringen av queer-personer i Sydafrika. Hennes syfte är aktivistiskt, hon är öppet politisk och vill bidra till ett mer demokratiskt Sydafrika genom att visualisera landets queera historia.

I bland annat *Somnyama Ngonyama* (»Var hälsad, mörka lejoninna« på zulu) som visades på Fotografiska förra året använder Zanele Muholi sig själv som modell. Hon experimenterar med olika roller

och refererar ofta till händelser i Sydafrikas politiska historia. Hon ställer kritiska frågor om social rättvisa och hon ifrågasätter framställningar av den svarta kroppen. Med stadig blick ser hon in i kameran. Ofta med något bruksföremål som rekvisita, uppblåsta plasthandskar, tvättsvampar eller klädnypor som ger bilderna en politisk dimension och ett stillsamt humoristiskt anslag.

Hon studerade fotografi i Johannesburg. Hon har ställt ut på en mängd museer och konstthallar runt om i världen, vunnit flera internationella priser och representerat Sydafrika på Venedigbiennalen. Hennes bok *Faces & Phases* som gavs ut av Steidl blev nominerad till Deutsche Börse Photography Prize 2015.

JENNY
MORELLI
CHEFREDAKTÖR

Fotografi hjälper oss att tala om det viktiga

»OM DET INTE VAR FÖR FOTOGRAFI så skulle jag inte prata med dig just nu. Jag skulle inte ställa ut på ett museum. Fotografi har läkt mig och fotografi har hjälpt mig tala.« Så sa vår omslagsfotograf Zanele Muholi i en intervju i samband med att hon ställde ut på Brooklyn Museum i USA för ett par år sedan.

Jag träffade henne på fotofestivalen i Arles och minns en väldigt varm och utåtriktad person, en »alla ska vara med«-konstnär. Hon skulle ha kommit till Sverige och föreläst nu i april men annat kom emellan. Muholi är mycket omsvärmad, alla i konst- och fotovärlden vill ha en bit av henne just nu, även vi. Så det blev omslag: trots att hon slingrade sig ur intervjun med mig.

När man har varit redaktör ett par år börjar man se varje nummer som en del av ett större flöde. När vi ska välja omslag tittar vi (formgivarna, redaktionsrådet och jag) på kvaliteten förstås men även på bredd och representation. Vi tänker på vad vi visar och vilka vi visar. Män, kvinnor, svensk eller internationell fotografi, natur, konst, mode, kommersiellt, ljus, mörkt, porträtt, stilleben, blommigt, grafiskt. Så när vi planerar ett nummer tittar vi alltid först bakåt och börjar leta efter något som vi inte gjort på ett tag. Vad har vi glömt? Vad visar vi inte? Så ringar man in sin önskan och – smack – ser något som väcker en bra känsla. Just det där sista beslutet är svårt att säga något

Det är magiskt. Att fotografen spänner över hela jorden och att fler och fler uttrycker sig och sin egen verklighet med bild.

om, kalla det mystik eller godtycke. Det »sitter« bara plötsligt. Om bilderna är aktuella är det också bra utifrån ett journalistiskt perspektiv (därför ska ni ställa ut mycket och göra nya böcker, fotografer därute!). Sedan har vi förstås en önskan om att ligga före alla andra, även om det är svårt i denna rörliga värld där bilder syns ute på nätet innan man hinner säga »flaska«.

Inte bara Zanele Muholi har skapat sig en global plattform genom fotografen. Häromdagen jagade jag med hjälp av tjänsten Whatsapp fotografen Alex Vasilyev i nordöstra Ryssland. Han är nominerad till Lens Culture Award. Det tog 1 minut att sträcka ut en hand för att ta kontakt med en människa jag nyss inte visste fanns. Det är magiskt. Att fotografen spänner över hela jorden och att fler och fler uttrycker sig och sin egen verklighet med bild. Och att trösklarna för att kunna mötas blir lägre och lägre. Jag hoppas att utvecklingen fortsätter så, inte allt är av ondo med den nya informationsteknologin.

Det här numret viger vi främst åt fotoböcker. Vi träffar de nominerade i Svenska Fotobokspriset, vi besöker en passionerad fotobokssamlare, berättar hur man blir rik på sina fotoböcker (skojar bara) och träffar bokformgivare.

Vad det blir för omslag nästa gång får vi se när det är dags. Astrofotografi är intressant. Och makrofotografi. Och naturfotografi. Och kommersiella stilleben. Reportage. Porträtt. Fotografi hjälper oss att tala om det som är viktigt för oss och vi är väldigt många. Länge leve det fotografiska uttrycket! 📷

MEDARBETARE

ELIS HOFFMAN PLÅTAR TRYCKKARE

SJÄLVPORTRÄTT

– Jag arbetar med bok-/utställningsprojekt och gör de flesta typer

av uppdrag. Det ena är en långsam process och det andra oftast avklarat på några timmar. Jag tycker om båda sätten att arbeta och deras olika kreativa utmaningar. I detta nummer har jag fotograferat printproffsen.

BOR Stockholm.

WEBB elishoffman.com

INES SEBALJ MED BÖCKER I FOKUS

SJÄLVPORTRÄTT

– Som fotograf arbetar jag oftast med personporträtt.

Jag gillar att arbeta intuitivt tillsammans med de jag fotograferar. Jag försöker fånga deras persona och strävar efter att förmedla en känsla.

I mina egna projekt gestaltar jag gärna mina personliga erfarenheter och skeenden i livet. I det här numret har jag porträtterat Helga Härenstam och Kalle Sanner i sina ateljeer med deras böcker i fokus.

BOR Göteborg.

WEBB inessebalj.se

MARIT LARSDOTTER MÖTER NOMINERADE

SJÄLVPORTRÄTT

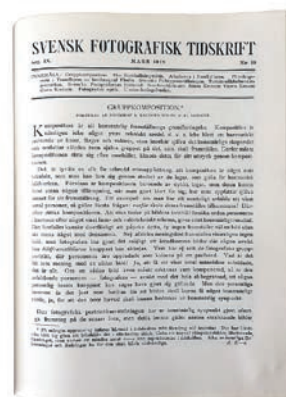
– Gemensamt nämnare för de jobb jag tycker är roligast – oavsett

om jag är redaktör, samtalsledare, författare eller skribent – är att de innebär möten med människor. Jag gillar också att förklara krångliga saker på ett begripligt vis. I det här numret träffar jag de två fotograferna nominerade till årets fotobok som bor i samma stad som jag.

BOR Göteborg.

WEBB linkedin/maritlarsson

FOTOGRAFISK TIDSKRIFT FÖR 100 ÅR SEN

För exakt hundra år sedan, 1919, i marsnumret av Fotografisk Tidskrift nr 99, kunde den hågade läsa om gruppkomposition, framkallningsslöjor, alkalierna i framkallaren, Svenska Folktypsutställningen (sic!) och fotografisk optik bland annat. På tidningens omslag: ett föredrag om komposition skrivet av fotografen A. Kaudern.

26

»**Den här pekboken** hade Lars Tunbjörk som barn och den blev viktig för hur han senare såg på färgbilder.« 32

EMMA LARSSON

32

TINA CARLSSON

39

JESSICA SILVERSÄTTA

46

Portfolio / Zanele Muholi / 1

Hej / Var skulle vi vara utan fotografen? / 6

Aktuellt / Marklund årets modet fotograf / 8

I flödet & gästen / Fotoboken speglar samhället / 9

Aktuellt / Rysk vardag med Vasilyev / 10

5 frågor / Neva Books / 11

Artikel / De nominerade i Svenska Fotobokspriset / 12

Intervju / Helga Härenstam / 14

Intervju / Kalle Sanner / 16

Intervju / Ulf Lundin / 18

Intervju / Anna Clarén / 20

Intervju / Mikael Jansson / 22

Enkät / Möt bokformgivarna / 24

Artikel / På jobbet med printproffsen / 26

Artikel / Fotobokens ekonomi / 30

Reportage / Hemma hos fotobokssamlaren / 32

Recensioner / Ivanow, Boumonville, Löfstedt och Carlsson / 38

Praktisk teknik / Olika sätt att sänka färgmättnaden / 40

Juristen / Fotobokens juridik / 42

Förbundssidor / De reser till Kavalla / 44

Ordförande har ordet / Vem tar ansvar för fotografen? / 45

Sista sidan / Aktuella utställningar / 46

TRE STIPENDIATER

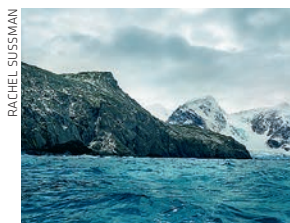
Albert Grøndahl, Elisabeth Molin och Heikki Kaski får alla Hasselblads fotostipendium. Albert Elias Grøndahl får stipendiet för sitt projekt »The city behind the forest«. Grøndahl är född 1985 i Danmark och bor i Köpenhamn. Heikki Kaski får stipendiet för sitt projekt med arbetstiteln »Life, but how to live it«. Kaski är född 1987 i Finland och bor i Sverige. Elisabeth Molin får stipendiet för sitt projekt med arbetstiteln »COMFORT 7/32/00«. Molin är född 1985 i Danmark och bor i Köpenhamn.

Elisabeth Molin är stipendiat.

RACHEL SUSSMAN TILL SVERIGE

I samband med att Svenska Fotobokspriset delas ut kommer den amerikanska fotografen Rachel Sussman till Stockholm och håller en föreläsning på Fotoboksdagen den 5 april på Hilton Slussen. Hennes mångåriga projekt »The oldest living things in the world« kombinerar konst, vetenskap och filosofi och har utmynnat i en vandringsutställning och en bästäljande bok med samma namn.

Sussman kommer 5 april.

FRIDA MARKLUND

I ryska Vogue syns Frida Marklunds bilder.

Marklund bäst på mode

»LEKFULLT OCH SPONTANT med hög energinivå i bilden! Hon ser modellen och lyfter modekänslan med stark närvaro och ett uttryck som utmärks av en personlig touch.« Så löd Tidningen Elles motivering när de gav utmärkelsen Årets Fotograf till Frida Marklund.

– Jag är väldigt glad för uppmärksamheten för mitt arbete då jag älskar att jobba med detta. När jag hittade fotografi var det som att bitarna föll på plats för mig. När jag hade hittat min riktning så var det bara att köra på och försöka att inte se några hinder. Priset betyder att det jag gör är rätt i tiden just nu. Kanske inte om fem år. Modefotografi är i ständig rörelse och man måste alltid fortsätta utvecklas men samtidigt hålla sig till det man själv tror på, säger hon.

HÅLLER GAMMAL TEKNIK LEVANDE

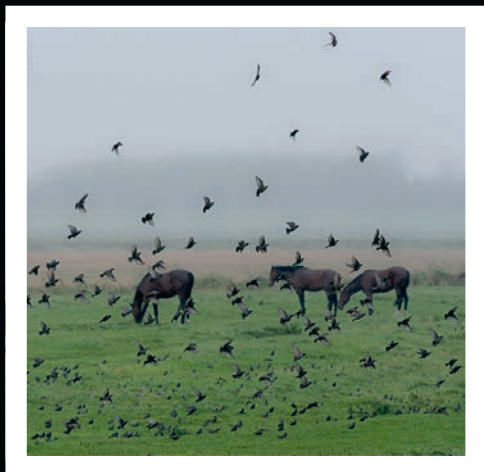
»MINA SAMTIDA daguerreotyper« kallar Åke Hultman sin nya bok. Fotografen i Örnsköldsvik är en av ytterst få som arbetar med tekniken som 1839 presenterades av kemisten Louis Daguerre.

– Daguerreotypin är en långsam fotograferingsmetod på flera sätt. Försilvring av plåt till färdig inglasad bild tar en halv dag. Exponeringstiden räknas i minuter. Bilden är negativ och positiv beroende på betraktningvinkel. Det känns viktigt att hålla en

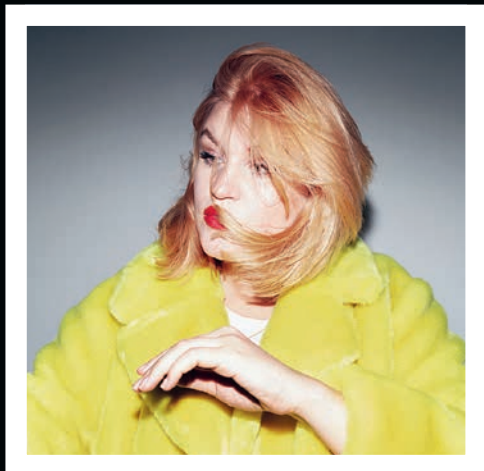
ÅKE HULTMAN

utdöd teknik levande, säger han. Boken finns på Blurb.

GER ENERGI

Dansken Henrik Saxgren använder sig alltid av ett okomplicerat bildspråk i reportage och porträtt och ger energi. @SAXGREN

ALLTID SAMTID

Porträtt, stilleben, underliga blixbelysta kvistar. I den prisbelönta fotografen Märta Thisners flöde är det alltid samtid. @MARTATHISNER

HELT ANALOGT

Ola Billmont började med gatufotografering 2012 men rör sig numera i vitt skilda miljöer där han plåtar med sin 8 x 10-format. @OLA_BILLMONT

**ANNIKA THÖRN
LEGZDINS**
ORDFÖRANDE,
FOTOFÖRFATTARNA

Fotoboken speglar vårt samhälle

I SEPTEMBER FÖRRA ÅRET trängdes jag med tusentals bokälskare på New York Artbook Fair. Varje dag fick vi köa för att komma in. Böckerna som visades, såldes och diskuterades bestod av olika uttryck, material och innehåll, alla intressanta och relevanta på sitt sätt. Under tre dagar pågick samtal och möten, och på trappan utanför bokmässan fanns obegränsade möjligheter till mingel och umgänge.

En fråga jag ställde mig när jag trängde mig fram mellan bokborden var: Varför görs det så många analoga böcker i vår digitala tid? På den frågan finns det troligen lika många svar som det finns författare. Är det så att den nya informationsteknologin faktiskt ökat intresset för fysiska böcker?

I en tid av allt snabbare bildflöden och flyktighet har fotoboken kommit att spela en allt viktigare roll. Vi fotoboksförfattare verkar i en värld där många utgivare valt bort fördjupning och analys. Fotoboken ger oss möjligheter att stanna upp, reflektera och samtala. Själva materialiteten är en självklar aspekt av bokens uttryck och formgivningen är en viktig del av bokens tillblivelse.

**Fotoboken kan vara fragmen-
tarisk, kronologisk eller
ostrukturerad, den kan
vara tryckt och bunden,
häftad eller ligga som lösblad.**

Att bläddra i en fotobok är en upplevelse för både syn, hörsel, lukt och känsel. Böcker kräver att man tar sig tid. Böcker har oftast en inbyggd tidsdimension som manar till seriellt tänkande och som bygger på narrativ i någon bemärkelse. Allt detta är oerhört inspirerande att förhålla sig till.

Fotoboken kan vara fylld med berättelser som innehåller text eller vara textlös, den kan vara fragmentarisk, kronologisk eller ostrukturerad, den kan vara tryckt och bunden, häftad eller ligga som lösblad. Den kan bli helt skulptural. Allt vanligare är att boken är självfinansierad av fotografen, eller genom ett mindre konstnärsdrivet förlag, och att bokskapandet är en del i ett större konstnärskap.

I fotobokens historia framträder en historia om teknisk utveckling och samhällsförändringar med politiska och sociala förtecken, en historia om folkbildning och yttrandefrihet. Jag tänker också på starka individuella röster och konstnärskap som i dag funnit en egen plattform på sina egna villkor. Det som tidigare var få förunnat, att bli publicerad, är i dag en möjlighet för flera. Fotoboken är ett bestående objekt i samtiden som rymmer våra berättelser, och som speglar en central del av vårt samhälle och vår kulturhistoria.

Den 5 april arrangeras Fotoboksdagen och då avslöjas även vem som är vinnare av Svenska Fotobokspriset 2019. Jag ser framför mig hur vårsolen lyser över fotoboksentusiasterna i galleriagången på Hilton. Utanför på gatan ringlar sig en lång kö. Tänk att under en hel dag få möjlighet att möta entusiaster, formgivare, fotografer, konstnärer, bibliotekariéer, förlag och alla andra som intresserar sig för fotoboksutgivning. Välkommen dit! 📖

SÖK RESIDENS I VÄSTERBOTTEN

För andra gången utlyser Sune Jonsson Centrum för Dokumentärfotografi i Umeå ett tvåmånaders residens för fotografer och filmare under hösten 2019. Syftet är att främja den dokumentära bilden, dess fotografer och filmare och verka för samtidsdokumentation. Ansökan ska vara inne senast 31 mars. Läs mer på vbm.se

CIRCULATIONS

Circulation(s) är festivalen som visar ung europeisk fotografi. Den pågår i Paris mellan 20 april och 30 juni och har en ambition att hitta ny fotografisk talang. I år sätter festivalen fokus på bland annat rumänsk fotografi, en del av festivalen är jurybedömd och fotoskolor runt om i Europa är inbjudna att delta.

TODD ANTONY

Todd Antony deltar i Circulations.

DEM VINNER ÅRETS BILD?

Juryn i tävlingen Årets Bild som arrangeras av Pressfotografernas Klubb (PFK) har nominerat 29 fotografer. Juryn hade i år totalt 207 reportage, 57 tv/webb och totalt 1618 bidrag från 192 fotografer att ta ställning till. Antalet stillbilder var 2954. I Jönköping den 16 mars avslöjas vem och vilka som vinner. Se mer på aretsbild.se

ALEX VASILYEV

Alex Vasilyev skildrar sitt liv i sibiriska Sacha.

Vasilyevs ryska vardag

EN AV FINALISTERNÄ I Lenscultures Visual Storytelling Awards 2019 är fotografen Alex Vasilyev som skildrar det vardagliga livet i sin hemstad i Sacha, nordöstra Ryssland där temperaturen kan sjunka till minus 60 grader om vintrarna. Alexey Vasilyev är född 1985 och är ett bra exempel på att man kan nå ut globalt med sitt fotografi genom sociala medier. Han har nästan 20 000 följare på Instagram och snart hägrar New York. De 36 finalisterna kommer att ställas ut på Aperture Gallery i New York mellan den 25 april och 1 maj i år. Ingen svensk fotograf finns bland finalisterna men danskan Nanna Kreutzmann kvalade in.

SNART DAGS FÖR PHOTOMARKET

DEN 26–28 APRIL öppnar Fotografiska dörrarna till PhotoMarket för andra gången. Det är en mäsä som sker både höst och vår. Den vänder sig till professionella och mer avancerade fotografer, fotobransch samt en fotointresserad allmänhet.

NOMINERADE SVENSKAR

REKORDMÅNGA svenskar har gått till final i European Professional Photographer of the Year. De nominerade svenskarna är Martina Wärenfeldt, Jenny Purnone, John Hellström, Therese Asplund, Ulrich Schulte, Terri Lindholm, Andreas Varro och Laila

Villebeck. Vinnarna koras den 16 mars i Innsbruck, Österrike. Läs mer: european-photographers.eu

GILBERT OCH GEORGE VISAS PÅ MODERNA

I ÖVER FEMTIO ÅRS tid har konstnäräduon Gilbert och George skapat verk som ut-

manat konstens och samhällets konventioner helt utan hänsyn till vad som anses vara »god smak«. Just nu visas en retrospektiv utställning – av kritikerna inte helt positivt mottagen – på Moderna museet i Stockholm. Skapa sig en egen uppfattning kan man göra fram till den 12 maj.

Gilbert och George fortsätter att utmana.

NAMN Erkki Saikkonen och Nilla Wermstedt.

BOR: Opphem utanför Rimforsa i södra Östergötland.

GÖR: Driver Neva Books.

WEBB: nevabooks.com

5 frågor

Neva Books säljer till hela världen

Berätta om Neva Books, hur kom ni på idén?

– För tretton år sedan fanns en lucka i försäljningen av fotoböcker på nätet. Vi hade själva köpt fem lådor fotoböcker, sett filmen *Notting Hill*, där Julia Roberts kommer in i special-bokhandeln, »hur svårt kan det vara?» tänkte vi. 2007 startade vi en fysisk butik och näthandel. Under en period drev vi även ett fotogalleri. Nu har vi nätförsäljning, en liten butik på Abecita konstmuseum i Borås och en på Naturfotografiska i

Hallstahammar. Och så dyker vi upp med popup-butiker i konsthallar nu och då.

Vad är det för böcker som säljer?

– Vi fokuserar på rena fotoböcker av skandinaviska fotografer. Vi har märkt att vår försäljning går mer mot kunder som samlar på böcker och då kanske inom en viss genre eller särskilda fotografer.

Var finns era kunder?

– I hela världen. Bara under den senaste månaden har vi skickat böcker till Tasmanien, Spanien och

USA. De böcker som går hem är fotoböcker av kända svenska fotografer vars böcker är svåra att få tag i, exempelvis böcker av Gerry Johansson, Gunnar Smoliansky, Martin Bogren, Dawid med flera. Den konstigaste boken vi sålt måste vara Jens Assurs *Africa is a great country*. Den var 50 x 70 cm och skulle hängas upp på väggen.

Hur jobbar ni rent praktiskt?

– Vi sköter postorderhantering, packar böcker och gör frakthandlingar, beställer hem nya böcker, jagar rätt på nya titlar medan utgångna faller ur.

Det är ett ständigt jobb med att hålla webbutiken uppdaterad och attraktiv; vi gör det mesta själva. Dessutom deltar vi på mässor och festivaler i olika fotografiska sammanhang.

Är ni själva fotografer eller ger ni själva ut böcker?

– Vi fotograferar hellre än skriver. Min (Erkkis) första egna fotobok går till tryckeriet snart, så nu har vi startat ett förlag i vår lite diversifierade verksamhet. Tanken är att kanske även ge ut andras böcker i framtiden.

/ JENNY MORELLI

Vilken fotobok vinner?

Fem fotografer och fem böcker är nominerade till Svenska Fotobokspriset 2019. Den 5 april avslöjas vem som vinner. Vi har träffat de nominerade och bett dem berätta om sina böcker.

ILLUSTRATION PIA KOSKELA

Mkt bra!

Grattis!

»Jag behöver leken och att få undersöka«

I Helga Härenstams bok *In waiting for what is to come* har hon fyllt ett förbryllande och ofullständigt fotoalbum från sin farmors uppväxt i dåvarande Rhodesia.

TEXT **MARIT LARSDOTTER** FOTO **INES SEBALJ**

I VÄLDIGA GRÖNA PLÅTLÅDOR längs väggen i ateljén är den nedpackad, boken *In waiting for what is to come* som blev en utställning med samma namn som just tagits ner efter visning på Konsthallen i Göteborg. Varje uppslag i boken omvandlades till ett skåp som besökarna själva öppnade. Helga Härenstam var en av fem konstnärer samlade under titeln *Innan vi glömer*, med minnen av släktingar som gemensam nämnare.

Några gånger om året under uppväxten packade Helga Härenstams familj ihop sig och körde hemifrån Segerstaby, mellan Grums och Karlstad, ner till farmor och farfar i Göteborg. Visst hände det att Helga och hennes syskon bläddrade i farmors fotoalbum från tidigt 1900-tal, då farmor var barn på en missionärstation i nuvarande Zimbabwe. Men det var först när farmor dog 2012 som en släkting undrade om inte barnbarnet Helga, som gått och blivit fotograf, skulle ha det ytterligare album som dykt upp i gömmorna. Pärnarna var mörkgröna, omslaget pryddes av sirlig guldskrift. Inuti fanns ännu fler gulnade bilder från livet i dåvarande

Sydrhodesia. Bilder av människor och miljöer som ingen i Helgas närhet längre kunde berätta om.

– Jag gillade de där gulnade bilderna och tänkte mycket på hur minnen bleknar och hur fort ett liv glöms bort. Många tycker att det är sorgligt men jag känner inte så. Jag var också både nyfiken och störde mig på mina släktingars ärende. Att dra till Afrika med övertygelsen att ha mer rätt än andra och en vilja att pracka på folk sin lära. Det är lite obehagligt tycker jag, säger Helga.

Men det som fångade hennes intresse var inte bara de bilder som satt inklistrade på sidorna – utan i lika hög grad de fotografier som genom åren lossnat från albumet och trillat ut. På vissa ställen saknades bilden men det fanns ord i skrivstil: *Solsken vid kaffebordet, Goda vänner, trogna granar* eller vad som på engelska också fick bli bokens titel: *I väntan på vad som komma skall*.

Farmors gröna album blev ligande medan idén slog rot.

I april 2015 köpte Helga Härenstam en biljett till Johannesburg, via Viktoriavalen. Sista biten fick hon

resa med buss till byn där missionärstationen legat och farmor bott med sina föräldrar.

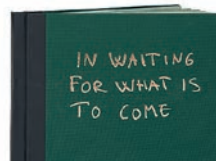
– Där fanns inga aktiva utländska missionärer nu men ett missionärs-sjukhus, med *We preach, We teach, We treat* som slogan. Jag hade tagit kopior på bilderna i albumet och visade för människor jag mötte och frågade om någon kände igen eller mindes och kunde berätta för mig.

Det visade sig vara svårt att hitta någon som kunde ge vägledning om de hundraåriga bilderna, särskilt om de porträtterade människorna. Flera personer hänvisade till en Zackarias som nyss dött och sa att det var synd att inte han fanns kvar för han skulle troligen ha vetat mer. Under två dagar hängde Helga i byn, pratade med människor och fotograferade.

– Jag hade bestämt mig för att ta lika många bilder som fattades i albumet, 50 stycken, och i någon mån avsluta albumet. Jag tycker om att sätta upp en slags ram som intresserar mig och sedan fotografera så mycket som möjligt innanför den.

Från början tänkte Helga att boken skulle bestå av ett samtal enbart mellan bilderna – de gamla och de nya – men det blev även korta texter, skrivna för hand på vita mindre blad som inleder varje nytt uppslag. Anteckningar hon gjorde på plats, glimtar av berättelser hon snappade upp och ett och annat citat av någon hon träffade.

– Jag har inte det i mig att göra ett klassiskt reportage utan jag behöver leken och den där mer flytande undersökningen, säger hon.

In waiting for what is to come

Helga Härenstam

JOURNAL, 2018

Form: Helga Härenstam

JURYNs MOTIVERING:

Helga Härenstam ger sig ut för att bokstavligen fylla igen hålen i familjens mest skamfyllda fotoalbum. Boken innehåller bilder från farmoderns barndom i dåvarande Rhodesia och Härenstams lågmäلت undersökande bilder från dagens Zimbabwe, familjealbumets anatomi styr processen. Berättelsen blir hennes egen.

IN WAITING FOR WHAT IS TO COME är Helga Härenstams sjunde bok. Allt eftersom har hon genom åren blivit mer säker på hur hon vill att hennes böcker ska vara utformade vad gäller format, papper och uttryck. Den här gången bestämde hon sig för att för första gången själv formge boken.

– Jag ville härma formen från farmors album och har använt samma gröna färg och guldskrift. Texterna på flikarna mellan bildsidorna har jag skrivit för hand. I stort sett tycker jag att det gick bra och var roligt att göra även formgivning själv.

När Helga Härenstam inte är i sin studio under takåsarna i det gamla sockerbruket i Klippan i Göteborg undervisar hon på HDK och Valand. Hon sitter också i en arbetsgrupp för Kulturrådet och är styrelsemedlem i Centrum för fotografi. Att det blir fler fotoböcker med Helga Härenstam som avsändare låter snarare som en fråga när än om. ■

Kalle Sanner har i sin bok *Lukas/Markus* under ett decennium dokumenterat ljusets skiftningar i byggnaden på Västra kyrkogården som rymmer de två kapellen Sankt Lukas och Sankt Markus. I boken skapar han en samhörighet mellan fotografi och arkitektur.

TEXT **MARIT LARSDOTTER** FOTO **INES SEBALJ**

»Jag ville att boken skulle kännas robust«

TROTS ATT KALLE SANNER är uppvuxen i Majorna i Göteborg – och bortsett från ett antal år i bland annat Shanghai varit stadsdelen trogen sedan han föddes 1978 – hade han aldrig sett kapellen.

– De ligger inne på Västra kyrkogården en bit bort från min del av Majorna, säger han en eftermiddag i studion med skyhögt till tak och med assistent Carl arbetandes tyst vid skrivbordet en bit bort.

Kalle Sanner hade nyligen tagit examen från Högsolan för fotografi när han gick en promenad över kyrkogården och fick syn på dem: Sankt Lukas och Sankt Markus. Två modernistiska byggnader från sent 1960-tal. I den mån byggnader kan beskrivas som fotogeniska tyckte han att de var det.

– Eftersom kapellen ligger med bara grönska omkring sig tänkte jag att det på bild skulle gå att få med alla former från olika vinklar – utan att stadsmiljön störde.

Känt och tänkt, de båda kapellen blev det nya projekt att sätta tankarna i som Kalle sökt. Efter att under studietiden ha gjort några enklare publikationer var han redan övertygad; boken var hans rum, den sorts tillfredsställande avslutade projekt han ville bygga fler av.

Intresset för ljus, och i viss mån hus, var redan väckt. När Kalle Sanner insåg att arkitekten bakom kapellen,

Sven Brolid, var samme man som gjort den vita kontorsbyggnad i centrala Göteborg som Kalle spanat in redan tidigare, likväl som ett värmeverk i Högsbo han också lagt märke till, blev han stärkt i sitt val av projekt.

– Under tio års tid åkte jag sedan runt med en storformatskamera i bilen och så snart jag hade en ledig stund i undervisningen och från uppdrag stack jag dit. Jag lärde känna de tre personer – alla väldigt tillmötesgående – som jobbar på kapellet och jag prövade mig fram genom olika hållningssätt och typer av fotografi.

– Det som driver mig är ljus, snarare än modernistisk arkitektur. Jag kom tidigt fram till att jag ville skildra en subjektiv upplevelse av platsen snarare än göra ett redovisande arbete om arkitektur, säger han.

Han visste också tidigt att han på något vis ville ha text som ett element i boken, »för att rama in bilderna«, och klurade över möjliga skribenter. Sedan han läst Lotta Lotass text *Mobil* essä från 2006, om seende, var han ett tag inne på att be henne att skriva. Sedan gav det sig självt.

Kalle Sanner har en 90 procents tjänst som enhetschef för Film och fotografi på Akademin Valand. De övriga procenten ägnar han åt frilansande och egna projekt. Ett av de nu pågående projekten är en film som han gör ihop med Karl Palmås, docent i innovation och samhällsförändring

Lukas/Markus
Kalle Sanner
IL'EDITIONS &
BLACKBOOK
PUBLICATIONS, 2018
Form: Lundgren +
Lindqvist

JURYNS MOTIVERING:
I den här boken har Kalle Sanner dokumenterat två kapell i Göteborg samtidigt som han vill prata om hur fotografi i sin tur kan påverka arkitektur och om vad arkitekturfotografi kan vara. »Lukas/Markus« är en omsorgsfullt genomförd produktion som uppdaterar genren.

vid Chalmers. Filmen tar avstamp i Crystal Palace, byggnaden som invigdes i London 1851 för att husera världens första världsutställning.

När Karl Palmås fick höra om boken om kapellen tyckte han att det lät spännande.

Så fick det bli. Först Kalles bilder och sedan, på annat papper, Karls ord.

– Jag visste att jag ville att boken skulle ha ett mindre format och lätt kunna gå att ta med och få plats i väskan. Jag ville också att den skulle kännas lite robust, som att det inte gör så mycket om den får en fläck.

Boken är formgiven av Lundgren+Lindqvist, en duo Kalle Sanner jobbat och trivts med förut och hyser stort förtroende för. Omslaget är i oblekt linne och har en präglning av staplar, blanka och inte blanka, som påminner om kapellens fönster. Formatet är nästintill kvadratisk.

En bok som tagit form under så lång tid som tolv år har säklart stuvats om och dissekerats på längden och tvären.

Vad var svårast?

– Urvalet! Att hitta rätt berättelse. Olika typer av bilder. Bilder som utmanar arkitekturfotografi som genre.

Vilka bilder valde du bort?

– De som var för redovisande. Eller för snygga. De måste vara intressanta ur fler perspektiv så att man inte tröttnar, säger Kalle Sanner. 📷

»Monumentet handlar om förändring«

I fyra år fotograferade han Högdalstopparna utan att veta vad det skulle bli av bilderna. Ulf Lundins fotobok *Monumentet* handlar om några berg söder om Stockholm som skapades under en tid då man fortfarande trodde att samhället kunde formas till det bästa.

TEXT MARTINA NYHLIN FOTO EVA EDSJÖ

MONUMENTET har tygomslag i grönt och i stället för en bild på framsidan finns ingraverade höjdkurvor från kartan över Högdalstopparna. På baksidan står boktiteln på engelska.

Bokens bilder känns vackra, lite på naturbilders vis, men får en dystrare ton ju längre man tittar på dem. Mitt i den lummiga grönskan står en person – vars ärende man blir fundersam på. Och om man skärper blicken syns det skräp i buskaget. På den skira grenen hänger ett hakkors.

Boken innehåller också förutom Ulfs egna förord novellen *Jag tror vi är i paradiset*, samt historiska ritningar och bilder som vittnar om platsens historia. Förorden och novellen har även översatts till engelska i boken.

Området som boken kretsar kring är på ett sätt välkänt för många stockholmare, eftersom det är Stockholms högsta punkt. Samtidigt är det också en lite bortglömd plats där hundägare, modiga flanörer, arbetare i drogbranschen och EU-migranter i behov av lägerplats tar omvägar för att slippa stöta på varandra.

Motiven i boken kan ha fotograferats upp till fyrtio gånger av Ulf, som började skildra platsen av en slump efter en lämning på dotterns skola en vårdag.

– Jag fastnade för en av bilderna jag tog och gick tillbaka för att fotografera samma motiv igen. Sedan fortsatte jag att komma tillbaka, säger han.

Monumentet innehåller utskurna bitar av landskapet, men zoomar

aldrig ut på helheten. Människorna som finns på platsen förblir hemliga för läsaren och syns bara i fjärran.

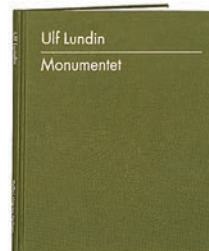
– Ett tag ville jag ta porträtt, men det var bara en enda person – en fågelskådare – som sa ja. Det här är inte en plats dit man går för att träffa människor och ännu mindre för att bli fångad på bild, säger han.

Först såg Ulf på området som den »soptipp« den är i folkmun, men när han förstod att »soporna« var gamla rivningsmassor från Klarakvarteren och tunnelbanebygget började han göra research i arkiv, utredningar och på Stadsmuseet för att fördjupa sina kunskaper. Hans fascination för platsen växte. En gång i tiden fanns där stora drömmar om en rekreationsplats med skidbacke för det växande Stockholm. Men den planerade toppstugan blev aldrig av, skidliften stängde på 90-talet och i stället fick jättelokan breda ut sig. Kullarna blev för Ulf ett monument över det förloerade folkhemmet.

– För mig blev det viktigt att koppla ihop den här platsen med samhällsförändringen, att detta är byggt på 60-talet och att det nog inte skulle byggas i dag. Då fanns en framtidstro och ett hopp om att kunna forma samhället som man vill ha det, så är det inte i dag, säger han.

Han beskriver sin relation till platsen som ett resonemangsäktenskap.

– Jag var där så mycket så till slut uppstod kärlek och då var det tvunget att bli ett projekt, säger han.

Monumentet

Ulf Lundin
GALLERI MAGNUS
KARLSSON, 2018
Form: Waters
Löwenhielm

JURYNS MOTIVERING:
Högdalstopparna är Stockholms högsta punkt, byggda av Klarakvarterens rivningsmassor. En gång i tiden en plats för naturnära friluftsliv, i dag en urban ödemark. I detta märkliga område har Ulf Lundin smugit i buskarna och genomfört en lyckad dokumentation med något slags naturfotografi.

Men länge visste han alltså inte alls vad han höll på med, vilket skapade vissa bryderier.

– När man fotograferat en buske fyrtio gånger tänker man till slut: Här är jag, en 53 årig man, och fotograferar den här busken – tillför jag verkligen världen nånting? Hade jag vetat från början att det skulle bli en bok hade det varit en sak, men nu kunde jag verkligen undra vad jag höll på med mellan varven.

TIDIGARE HAR ULF jobbat mycket med att manipulera fotografier, som när han fotograferade ett antal olika platser många gånger och sedan smälte ihop alla bilderna från platsen till en enda i projektet *Still films*. Han har också arbetat mycket med film. Men den här gången hade han bilder nog till en bok, plus att det ligger lite i tiden att göra böcker, tycker han.

Ulf bestämde ordningen på fotografierna i boken först och det blev sedan samma ordning på utställningen på Galleri Magnus Karlsson.

– Men jag ville inte bara göra bilderna i mindre format och sätta in dem i en bok, utan också tillföra andra element som novellen och de historiska bilderna, som ger boken ett eget liv, säger han.

I arbetet med boken har Ulf jobbat i tätt samarbete med formgivaren Patrick Waters och Sven Westerlund som gjorde provprintarna.

– Det har varit det roligaste med att göra en bok – att få samarbeta. Fotografyrket är ofta ganska ensamt annars, säger han.

Han bad författaren och vännen Stefan Lindberg att skriva novellen.

– Jag tycker det blev bra. Han drog in mig och galleriet i sin historia och man vet inte vad som är sant eller falskt. Det passar bra eftersom jag inte velat göra ett dokumentärt projekt, boken är inte redovisande, säger han.

Nu fotograferar Ulf Lundin något nytt, men vad exakt vet han ännu inte.

Sedan han gjorde klart boken har han inte varit uppe på Högdalstopparna, lite av rädsla för att hitta motiv som det är för sent att få med i projektet. Men inför denna artikel tog fotografen upp honom på toppen igen.

– Det mesta var sig likt när jag var däruppe och det kändes faktiskt ganska skönt att vara färdig med det här projektet. Jag kände inte att jag behövde fotografera den där busken 41 gånger, säger han. ■

»Det här var den svåraste boken att göra«

Fotografierna i Anna Claréns bok om en familj i kris samlade hon på dagligen i fyra år, men texten skrev hon på en eftermiddag.

TEXT **MARTINA NYHLIN** FOTO **EVA EDSJÖ**

BOKEN NÄR ALLT FÖRÄNDRADES är liten, grå och intim med en bild en pojke som speglar sig i en vacker guldspegel på framsidan. Titeln har formgivits med ett olycksbådande långt mellanslag mellan orden »allt« och »förändrades«.

Boken påminner om ett fotoalbum, bilderna är i formatet 10 x 15 cm och trots att sorgen och smärtan ständigt är närvarande skimrar ofta bilderna vackert.

Bokens baksidestext är ett utdrag ur den dramatiska dialog som löper som en tråd mellan bilderna och leder läsaren framåt. Dramat har en tillhörande gestaltlista, med Mannen, Kvinnan, Den stora lilla flickan, Pojken i mellan, Barnpsykologen, och så inredigera vid sidan av de andra – Pojken i bubblan.

– Jag har läst många klassiska dramer och fascinerades av att där inte finns någon beskrivning av vad som händer mellan dialogerna, säger hon.

I Anna Claréns bok fyller bilderna ut dessa tomrum, och formgivaren Henrik Nygren har lekt med mellanrum och radbrytningar i texten. Boken handlar om hennes egen familj. Liksom i alla sina fem fotoböcker jobbar hon nära sig själv. Hon var lite trött på detta sätt att arbeta men så drabbades hon av livet. Hon och hennes man fick tre barn tätt och när

det tredje föddes med autism blev påfrestningarna så stora att familjen hotades av sammanbrott.

Hon beskriver det som att det var dialogen som gav berättarkurvan i projektet. Hon hade fotograferat familjen varje dag och sparat och sorterat bilder i flera år när orden kom till henne.

– En del av det som sagts kunde jag inte komma vidare ifrån, jag behövde förstå så att jag kunde släppa och gå vidare. En dag stod jag i duschen och tänkte att jag måste skriva ut de där dialogerna och använda dem, säger hon.

Det var något helt nytt, hennes andra böcker har varit ordlösa sänär som på ett litet efterord. Att jobba med ord fick henne att se klarare på det som hänt.

– Jag förstod att Mannen och Kvinnan hade olika sätt att hantera prövningen de ställts inför, men de ville varandra väl. Jag såg hur de, så gott de kunde, kämpade för familjen. Jag kunde till och med se humor i våra olikheter.

ANNA TYCKER ATT en finess med fotoböcker är att man läser dem så fort och att de kan läsas av alla.

– Jag ville att boken skulle vara en intim bok till formatet, man ska ha den nära för man ska läsa allting från

När allt förändrades

Anna Clarén
BOKFÖRLAGET
MAX STRÖM, 2018
Form: Henrik Nygren

JURYNS MOTIVERING:

När Pojken i bubblan – som han kommer att kallas – anländer till familjen förändras allt. Ja, utom Anna Claréns förmåga att skapa en berättelse om tvivlet, prövningarna och smärtan. Det mesta stämmer i den här boken; de koncentrerade bilderna och samspelet med de korta, poetiska dialogerna.

början till slut och sedan lägga den ifrån sig, säger hon.

Anna Clarén får ofta frågor om hur hon tar sina skira bilder. Svaret är att hon överexponerar dem, men i den här boken har hon också underexponerat många bilder.

Färre frågor men kanske i tysthet undrar hur hon vågar göra ett så personligt projekt och till på köpet om sina barn. Anna beskriver att hon inspirerats av boken *I varje ögonblick är vi fortfarande vid liv* (2015) av Tom Malmquist, som handlar om hur hans fru och mamman till hans dotter gick bort i cancer.

– Han skriver inte självömkan, ber ingen tycka synd honom, utan beskriver bara hur det var. Så är det för mig också, säger hon.

Men under hela projektet hade hon en dialog med sin man Erik, som hade 100 procents veto.

Och när provtrycket kom hämtade hon sin äldsta dotter på fritids och så läste de boken tillsammans.

– Hon läste och sa: »Precis så här var det. Du har inte förändrat det. När jag läser boken är det som att jag pillat bort en sårskorpa, men det är bra för nu kom det lite var!« Och sen ville hon inte prata om det mer, säger Anna.

Det har flera orsaker att Anna Clarén återkommer till att berätta om det närmaste i livet i sina konstprojekt. Dels är det ett område hon kan, dels har det också praktiska skäl.

– Jag är trebarnsmamma, jag är glad över mina ungar och behöver jobba geografiskt nära hemmet, säger hon.

Att vinna Fotobokspriset förra gången var fantastiskt, tycker Anna, och hon är så glad över att vara nominerad igen.

– Det här har varit den svåraste boken för mig att göra, för erfarenheten som ligger till grund för den var svår. Då infinner sig en sådan enorm tröst när man berättar om den erfarenheten och den blir mottagen så här, det är som en vinst i sig, säger hon.

Anna fotograferar varje dag, vilket hon har gjort i nästan hela sitt liv. Hon tror att hennes kommande projekt kommer att innehålla mer text. För *När allt förändrades* hade en läkande kraft på hennes relation till ord.

– När jag var liten gillade jag inte ord, det var därför jag började dokumentera min verklighet genom att fotografera. Men när jag skrev texten till det här projektet blev jag vän med bokstäverna igen. Det kommer jag ta med mig in i framtiden, säger hon. 📖

När fotografen Mikael Jansson fick frågan om han vill porträttera de sista överlevande från Förintelsen blev han otroligt hedrad. *Witnesses* blev först en utställning och sedan en bok som absolut inte fick bli en coffeetable-bok.

TEXT JENNY MORELLI FOTO MIKAEL JANSSON

»Alla ville ge sitt ansikte, alla ville berätta«

2017 FICK FOTOGRAFEN Mikael Jansson ett stipendium från Micael Bindefelds stiftelse för att porträttera de sista svenska överlevande från Förintelsen. Hans arbete utmynnade i 97 porträtt som hösten 2018 visades i en stor utställning på Kulturhuset i Stockholm. Parallellt skapades boken *Witnesses* som nu är nominerad till Svenska Fotobokspriset.

– När Micael Bindefeld ringde sa jag ja direkt. Det kändes otroligt hedrande. Vi försökte hitta människor som ville ställa upp. Vi trodde att vi skulle nå som mest ett fyrtiotal personer men sedan spred sig budskapet och vi kom i kontakt med fler och fler, säger Mikael Jansson.

Boken *Witnesses* består av en enkel grå kartong i A4-format med vit text. Inuti ligger nio stora 16-sidiga tidningsark i tabloidformat som genom bilder, citat från de överlevande och ett antal fristående texter som alla handlar om Förintelsen och om vikten av att inte glömma. Boken är en dokumentation över en generation som är på väg att försvinna.

När Mikael Jansson tog porträtten bestämde han sig för att skala av så mycket som möjligt, och låta människornas ansikten och deras uttryck få tala. Han har skapat raka och ärliga porträtt tycker juryn för fotobokspriset.

– Alla jag mötte ville ge sina ansikten, alla hade bestämt sig för att vara med och berätta. Några av de jag träf-

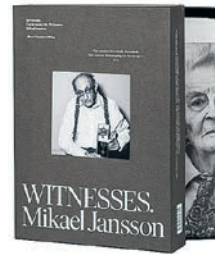
fade hade inte tidigare berättat vad de hade varit med om, inte ens för sina egna barn. Det var oerhört starkt att få lyssna och berättelserna var fasansfulla. Nästan så att jag inte klarade av att ta upp kameran efteråt. Jag kunde knappt hålla i den. Men jag lät alla berätta först, tycker att mina porträtt blev starkare då. Men mitt jobb blev svårare, säger han.

Hans första tanke var först att nöja sig med stillbildsporträtt. Men när han gjorde de första intervjuerna kände han att ämnet var för stort och att det inte räckte med bara stillbilder.

– Allt jag fick höra var så omstörtande och gripande. Jag kände att jag behövde dokumentera på flera sätt så jag började även filma och intervjua de jag träffade. Det kommer bli en dokumentärfilm som vi arbetat med nu, säger han.

MIKAEL JANSSON är tidigare främst känd för sina modebilder i internationella tidningar och för sina kändisporträtt. Tidigt kom han in på modefotografering och flyttade redan på 1980-talet till New York där han arbetade åt Richard Avedon. I dag är Mikael Jansson anlitad över hela världen med uppdrag från stora modehus och modemagasin; han fotograferar skådespelare och kungligheter.

– Själva porträtten är ju tekniskt sett precis som alla andra fotograferingar jag gjort, men ämnet är ju helt annorlunda, säger han.

Witnesses. Överlevande från Förintelsen

Mikael Jansson

ALBERT BONNIERS

FÖRLAG, 2018

Form: Greger Ulf Nilson

JURYNS MOTIVERING: Historierna är fasansfulla, men Mikael Janssons porträtt av Förintelsens sista överlevande i Sverige är raka och värdiga. Formgivningen är kongenial med innehållet. Bilderna är tryckta på tidningspapper i broadsheet-format, samlade i en grå låda. Greppet signalerar dagstidningens angelägenhet och tillgängliggör historien.

Greger Ulf Nilson som skapat bokens form berättar om hur boken blev till.

– Ämnet är så tungt och berörande och det var svårt nog att skapa en utställning tillsammans. Vi visste att det var oerhört viktigt att inte landa i en coffeetable-bok, men vad jag än försökte med Mickes fantastiska material så blev det bara en samling väldigt starka porträtt. Det blev fint – men tråkigt formmässigt, säger han.

Samtidigt som bokprocessen pågick och inte fick det uttryck Greger Ulf Nilson ansåg att bilderna förtjänade hade Dagens Nyheter anmält intresse för att göra en bilaga.

– Vi jobbade fram ett förslag som DN:s chefredaktör Peter Wolodarski gillade. Och sedan insåg vi att vi skulle utgå från broadsheet-formatet även för boken. En låda fick allt på plats.

– Bokens taktilitet är viktigare än trycket på fotografierna och texterna och lådans storlek passar i bokhyllan. Eftersom boken på så vis blev billig och trycktes snabbt fick vi tid och pengar över och kunde publicera fler viktiga texter i ämnet. Roligt att det hela blev så bra, för det var verkligen inte så det började. Det har varit en mycket givande produktion med många inblandade. Och det underlättade eftersom ämnet har varit av det tyngre slaget, säger han. 📖

SEPIDAR HOSSEINI

BOR Stockholm.

HEMSIDA sepidar.se

Hur länge har du varit formgivare och vad jobbar du med just nu?

– 2011 gick jag ut grafisk design och illustration på Konstfack. Sedan dess har jag främst jobbat med uppdrag inom kulturbranschen. Mina uppdragsgivare är bokförlag, skivbolag, produktionsbolag, kulturinstitutioner med flera. Jag gör också egna projekt. Just nu gör jag utställningsdesign för nya Stadsmuseets basutställning samt är art director för Silvana Imams kommande släpp och turné.

Vad är roligast med ditt jobb?

– Variationen. Dels det hantverksmässiga, dels alla olika typer av innehåll som jag får chansen att fördjupa mig i. Jag börjar nästan alltid i teorin och går i gång på koncept och storytelling – att hitta intressanta och oväntade vinklar, ingångar och angreppssätt som ger ny energi till ämnet. Och att jag kan ha dagar när jag sitter på kammaren och lyssnar på radio och finlirar med typografi – alla dessa delar är ju en superlyx.

Hur arbetar du tillsammans med fotografer?

– Ibland får jag färdiga bilder och ibland jobbar jag fram helheten i samarbete med fotografen. När det kommer till konstprojekt som i formgivningen av Inka och Niclas Lindergårds *The Belt of Venus and the Shadow of the Earth* – är fotografierna hela utgångspunkten och processen mer organisk. I sådana fall är det ju verken i sig som sätter själva konceptet och tonen. Rollerna var mer uppluckrade och Inka och Niclas blev medskapare av formen liksom jag blev involverad i det redaktionella.

När kan det gnissla mellan fotograf och formgivning?

– Det finns ju många sådana situationer. Det är ju bara positivt att båda tycker att deras jobb är viktigast eftersom det leder till hög kvalitet på båda fronter. Det kan ju vara jättekänsligt hur jag som formgivare behandlar, beskär eller placerar ett fotografi, men där skiljer det ju sig om det är fotografiet i sig som ska presenteras eller om det ingår i en större helhet. Var gränserna går beror på formgivare och fotograf men framför allt på sammanhanget.

Några råd till den som vill göra en bok eller jobba redaktionellt?

– Kör bara kör, det är väl bara att jobba på tankar jag! 📷

MAJA KÖLQVIST

BOR Stockholm.

HEMSIDA kolqvist.com

Hur länge har du varit formgivare och vad jobbar du med just nu?

– Jag har jobbat i runt 20 år. Jag jobbade tidigare för franska Vogue och har drivit modetidningarna Honore och Lula. Nu är jag mammaledig och bor i Sverige igen och har hunnit med att formge sju böcker det senaste åtta månaderna, bland annat Martina Hoogland Ivanows nya bok. Jag har också gjort konstböcker tillsammans med Jenny Källman, Cecilia Edefalk och Susan Philipsz. När Helmut Newton dog jobbade jag på franska Vogue och då gick jag gå igenom deras arkiv och satte ihop en Newton-bilaga. De hade kvar många av hans originalprintar vilket var fantastiskt att få gå igenom. Några andra som varit extra roliga att samarbeta med är Sam Haskins och Inez van Lamsweerde.

Vad är roligast med ditt jobb?

– Variationen och alla människor jag träffar. När man formger en tidning älskar jag snabbheten och att man alltid får en ny chans med nästa nummer. Det finns en rytm i det där som jag gillar.

Hur arbetar du tillsammans med fotografer?

– Varje projekt är unikt. Det beror på vad det är för typ av fotograf och vad uppdraget går ut på. När jag arbetar med mode är det ena hjärnhalvan som jobbar, då är kunden viktig och man gör formmässiga val som ofta har kommersiella skäl. När jag arbetar med konstnärer och deras böcker är det en långsammare process, böckerna ska leva länge och fotografierna och jag ska tillsammans hitta en väg med materialet.

När kan det gnissla mellan fotograf och formgivning?

– Det enda jag kommer på är när fotografen och formgivaren har olika uppfattning om vilken bild man ska använda. Den som gör tidning tänker på helhet och rytm mer än på enstaka bilder som ofta fotografen gör, alltså att man inte väljer deras »bästa« bild. Men de allra flesta fotografer som är vana att jobba med tidningar förstår det där.

Några råd till den som vill göra en bok eller jobba redaktionellt?

– Om man är ung säger jag: Assistera! Man får lära sig så otroligt mycket av att arbeta. Jag skulle önska att det var lättare att försörja sig på assistentjobb även här i Sverige. 📷

Form-givare om att jobba med foto-grafer

Vi frågar fyra formgivare med lång erfarenhet av att arbeta med fotografi hur deras samarbeten ser ut – och om när det kan gnissla.

TEXT JENNY MORELLI

CARL ANDERS SKOGLUND

BOR Enånger, Hälsingland.

HEMSIDA hemslojd-tidningen.se

Hur länge har du varit formgivare och vad jobbar du med just nu?

– Jag har varit formgivare i 19 år. Nu jobbar jag med tidningen Hemslojd och magasinet Utflykt och som utställningsansvarig på Hälsinglands museum. Jag har jobbat med många fantastiska fotografer. Jag pratade nyss med Håkan Elofsson om ett jobb, han var en av de första jag jobbade med för tjugo år sedan. Det är väldigt kul att kunna ha en diskussion om bild – av och på över tid. Samma sak med Sara Mac Key och Ylva Sundgren som gjort många stora porträtt i Hemslojd. I våra internationella reportage är det en blandning av fotografer på plats och bildjournalister som reser och jobbar. De två senaste omslagen skildrar saudiska blomsterarbeten, plåtat av Karim Mostafa, och näverslöjd i Iggesund, plåtat av Sara Mac Key, och som vanligt blev »kill your darlings» det största bildproblemet.

Vad är roligast med ditt jobb?

– En av alla roliga saker är att försöka hitta en bra, intressant och i bästa fall oväntad lösning på hur vi som redaktion vill tolka eller skildra ett ämne. Hur det ska vinklas, plåtas, illustreras, skrivas och formges. Samarbetet med alla otroligt bra fotografer och bildjournalister. Att utforma jobbet efter bilderna och berättelsen som finns i materialet från dem är väldigt kul. Ofta klickar bilderna i gång formlösningen som sedan ska samspela med texten, rytmen i numret och alla andra aspekter.

Hur arbetar du tillsammans med fotografer?

– Grunden är att jobba med rätt person på rätt plats. Sedan är det viktigt med frihet för fotografen. Jag försöker samarbeta med någon som jag tror kan hitta rätt i ämnet, oavsett om det är snårigt eller tydligt. Fånga stämningar. Sedan är det bara att försöka förvalta resultatet, och i den fasen blir det mer eller mindre dialog beroende på hur storyn vecklar ut sig.

När kan det gnissla mellan fotograf och formgivning?

– Extremt sällan. Om jag har en tydlig formidé och fotografen tycker det är fel bild på fel plats eller har en bättre idé så får vi ju lyssna på varandra.

Några råd till den som vill göra en bok eller jobba redaktionellt?

– Jobba med idén. Hitta en bra förläggare. Eller en bra redaktion. 📧

PARASTO BACKMAN

BOR Stockholm.

HEMSIDA parastobackman.com

Hur länge har du varit formgivare och vad jobbar du med just nu?

– Jag har jobbat professionellt sedan 2005. Dessförinnan »höll jag på» men utan att jag vågade kalla det för en profession. Just för tillfället jobbar jag med formgivning av en bok åt Albert Bonniers förlag och en annan bok åt Gyldendal förlag i Danmark. Jag jobbar löpande med Unga Klaras visuella kommunikation, utvecklar ett grafiskt koncept åt Momento Film och skriver på ett forskningsprojekt. Dessutom undervisar jag som senior lektor på masterutbildningen i visuell kommunikation på Konstfack. Fotografer jag jobbat med är bland andra Marguerite Seger, Märta Thisner och Emilia Bergmark-Jiménez.

Vad är roligast med ditt jobb?

– Förutom att jag tycker om att skapa och kommunicera genom färg och form, så är det bästa och roligaste att få vara med och påverka vem och vad som ges utrymme inom vårt fält. Att försöka bidra till att bredda det som rymms inom ramarna för grafisk form och visuell kommunikation. Som formgivare får du också möjligheten att djupdyka inom många olika ämnesområden som sedan ska omvandlas till form. Jag gillar det parallella arbetet med teori och praktik. Sådant lyxigt yrke faktiskt!

Hur arbetar du tillsammans med fotografer?

– Jag jobbar ofta illustrativt och inte alltid tillsammans med fotografer/fotografi, men i de fall jag gör det så är det alltid ett nära samarbete. Vi definierar vad vi har för förutsättningar, vad vi vill åstadkomma, vem som kommunicerar och vilka vi kommunicerar till. Egentligen jobbar jag så med alla i arbetsgruppen. Vi jobbar mot en gemensam vision och alla konstnärliga uttryck är lika viktiga.

När kan det gnissla mellan fotograf och formgivning?

– När det inte funnits en dialog mellan fotograf och formgivare. Exempelvis då fotografierna har beställts genom en tredje part.

Några råd till den som vill göra en bok eller jobba redaktionellt?

– Var ute i god tid. Kontakta formgivaren tidigt i processen, gärna redan vid idéstadiet för att skapa bästa möjliga förutsättningar. Och se till att ha en rimlig budget! 📧

»Att jag kan ha dagar när jag sitter på kammaren och lyssnar på radio och finlirar med typografi – alla dessa delar är ju en superlyx.«

KORNSKARPT

VAR Stockholm.

HEMSIDA kornskarpt.se

GRUNDAT 2017.

DRIVS AV Johan Willner
och Svante Larsson.

INRIKTNING Fine art-
printning och trum-
skanning. Gör även, via
samarbetspartner, bland
annat inramningar och
Chromaluxe-bilder.

SKRIVARE Epson 11880
och 9900.

SKANNER Linotype-Hell,
Tango.

OMSÄTTNING »Vet inte;
vi har inte ens gjort vårt
första bokslut än.«

Johan Willner
och Svante
Larsson
på jobbet.

På jobbet med print- proffsen

På den analoga tiden kallades de kopister. Låt oss kalla dem printproffs i dag, de som ser till att bilderna tar fysisk form på papper. Eller något annat material. Vi har besökt två printstudior, på tre minuters promenad från varandra.

TEXT **PETER WIKLUND** FOTO **ELIS HOFFMAN**

Den stekande hettan under den gångna sommaren lämnade ingen oberörd. Värmen fick olika konsekvenser, bland annat försvårade den arbetet med att färdigställa den stora Lars Tunbjörkutställningen på Fotografiska höstas.

En del av bilderna skulle nämligen skrivas ut med originalnegativen som utgångspunkt, och uppdraget att skanna in dessa dyrgripar gick till Johan Willner på Kornskarpt i Stockholm.

– Det där uppdraget var mer utmanande än jag hade kunnat ana. Det berodde inte minst på att jag gjorde det mitt i sommaren, när det var 40 grader varmt här i lokalen och maskinen lade av hela tiden. Den enda teknikern som kan hantera vår skanner bor i Alabama, så det är ju inte direkt bara att ringa hit honom när det strular, säger Johan Willner som driver Kornskarpt tillsammans med Svante Larsson.

Anledningen till teknikerbristen är att de använder en trumskanner som har några decennier på nacken – exakt hur många vet de inte säkert – men som har en kvalitet som utklassar Hasselblad Flex-tight, enligt Johan Willner.

– Dels kan den ta original upp till 40 x 40 cm, och det går att få mycket högre upplösning, men den är också bättre när det gäller detaljåtergivning, färgomfång och skärpa. Det är lite »old style«, men ger oslagbara resultat, menar han.

Skanningen är dock bara en liten del av verksamheten, för i övrigt är de en printstudio med en kundkrets som består av såväl konstnärer som fotografer, där en rätt vanlig beställning är att printa bilder till en hel utställning. En grundtanke när de »smög i gång« sin verksamhet i mitten av 2017 var att de skulle ha ett nära samarbete med kunderna.

– Att sitta ner och jobba med dem här på plats, det är ju det riktigt roliga. Vi blir delaktiga i deras process, även om det förstås varierar väldigt mycket hur långt de har kommit när de vänder sig till oss. Någon kan säga »jag vill ha något åt det här hållet«, och då gäller det att försöka förstå vad det kan innebära och hur vi kan nå dit. Någon annan kanske bara behöver hjälp med lite finlir med separationen i grätonerna, säger Svante Larsson.

En nyfiken fråga: Går det att ta betalt för allt arbete som läggs ned när kunden behöver mycket hjälp på vägen?

– Nja, inte alla gånger. Ibland får man acceptera att det bara går att ta betalt till en viss gräns, säger Svante Larsson.

Johan Willner fyller i:

– Vi har ju ett driv att hela tiden lära oss mer, att testa nya grejor, så det kan göra att vi lägger någon timme extra om det behövs.

Det där med att testa nytt är något som även Sven Westerlund på printstudion ProDig känner igen. Hans lokal ligger bara ett par stenkast från Kornskarpts, i nästan samma kvarter intill Höga-lidskyrkan på Södermalm i Stockholm.

– Problemlösning är en viktig del av verksamheten. Det kan röra sig om allt från att kunden har någon idé om att få trekantiga bilder eller inramningar med utsågade glas, till att lösa transporter av de färdiga verken.

Sven Westerlund har, vid sidan om undervisning och egen fotografisk verksamhet, länge ägnat sig åt att hjälpa andra att skriva ut sina bilder. Han har

Papper och kol behövs i processen.

arbetat som »print master och konstproducent sedan 2003«, går det att läsa på ProDigs hemsida (där det för övrigt också står att han började med digital bild redan 1992).

– Du vet, jag är egentligen pensionär sedan ett halvår. Men det här är ju så kul, det kommer jag hålla på med ett bra tag till, säger han och riktar blicken mot andra delen av lokalen, där det står två rejält breda Epsonskrivare.

Framför den ena skrivaren ligger en trave kartonger. De rymmer rullar med papperet Hahnemühle Photo Rag Baryta, med anledning av att en av hans kunder har önskemål om att få ut sina bilder på just det papperet.

Kunden visar sig vara Anders Petersen, och Svens uppdrag är just nu att skriva ut alla de bilder

som ska fylla Liljevalchs när Anders Stockholms-utställning öppnar i mitten av maj.

– Visst, det är ett väldigt bra papper. Men annars är det mest Canson Platine som går här. Det är mitt favoritpapper just nu, eftersom Photo Rag Baryta har aningen mer textur och ton – vilket i och för sig kan vara riktigt fint i svartvitt.

Under produktionsperioden kommer Anders Petersen regelbundet in för att bedöma bilderna och resonera med Sven om eventuella justeringar. Ja, just så som fotografer och kopister samarbetade under den analoga eran.

– Jag jobbar inte som fotolabben brukar göra, att man bara skickar in sitt material och får ut färdiga

»Jag vill arbeta nära fotografen eller konstnären, och ta ett större ansvar för produktionen.«

printar. Jag vill arbeta nära fotografen eller konstnären, och ta ett större ansvar för produktionen, säger Sven Westerlund.

Många gånger handlar det även för hans del om att skriva ut bilder till en hel utställning, som till Helene Schmitz *Thinking like a mountain* på Waldemarsudde som visades runt årsskiftet 2018/2019.

– Det var ett minutiöst arbete. Bland annat hade hon sju printar som var kopiöst stora; där körde jag ut provtryck i format 80 x 100 cm, justerade lite och körde sedan ut nya prover.

Ett annat stort uppdrag var printarna till drygt en tredjedel av den där Lars Tunbjörk-utställningen på Fotografiska (resten var vintage-printar), totalt omkring 55 bilder. Med klart varierande original att utgå från, bland annat de gamla färgnegativ som Johan Willner skannade.

Andra uppdrag kan bjuda på utmaningar som är kopplade till hur verken ska visas, inte minst om det rör sig om offentliga utsmyckningar.

– Det har blivit en del sådana jobb, och då kan det ställas krav på sådant som säkerhet, brandklassning, miljödeklaration eller permanens. På till exempel skolor är det också viktigt att bilderna är monterade eller utförda på ett sätt som gör att de är tåliga och lättskötta.

Då rör det sig många gånger om bilder som är printade någon annanstans, till exempel när de ska göras på plåt eller glas.

– Just nu tar jag till exempel hjälp av Printglas i Åkersberga för två verk av Maria Friberg, varav ett ska placeras utomhus på en skola i Älvsjö. Det kommer att bli omkring 35 kvadratmeter stort, och det andra är en 12 kvadratmeter stor bild till en annan skola i Linköping. De färdiga verken väger omkring 1400 respektive 480 kilo, så det är väldigt skönt att Printglas även tar ansvar för att transportera och montera upp dem ...

ProDig och Kornskarpt är dessutom Sverige-representanter för varsitt specialmaterial som utförs av samarbetspartner: ProDig gör Diasec-monteringar och avancerade ramjobb hos Artproof i Estland och Kornskarpt anlitar ett företag i Nederländerna för att göra Chromaluxe-bilder. Fotoboksproduktioner dyker också upp bland beställningarna. Dock inte hela produktioner, i Sven Westerlunds fall är det som regel bildbehandling och provtryck.

– Det har blivit att jag hjälper till med tre-fyra böcker om året. Jag ställer bilderna och kör ut provtryck på några av bilderna min Epson 9900-skrivare, och det blir otroligt bra. Det finns specialister på sådant, men när jag ändå har arbetat fram en utställning av bilderna kan det vara smidigt att jag tar hand om det.

Även hos Kornskarpt får de in uppdrag som är bokrelaterade.

– Det kan till exempel vara att göra en dummy eller en mindre upplaga av en artists' book. Vi kan

Sven Westerlund jobbar nära fotografierna.

PRODIG

VAR Stockholm.

HEMSIDA prodig.se

GRUNDAT 2015.

DRIVS AV Sven

Westerlund.

INRIKTNING Fine art-printning med totalansvar för hela konstproduktioner.

SKRIVARE Epson SC-P20000 och 9900.

OMSÄTTNING 2,6 miljoner kronor.

printa på alla möjliga material; det är ju bara att testa och se vad som händer om fotografen har önskemål om något som vi inte har använt tidigare, säger Johan Willner.

Som standard, i de vanliga printproduktionerna, är det annars en mindre uppsättning papper som de har hittat fram till.

– En standarduppsättning med ett matt papper, ett barytpapper och ett enklare pearlpapper räcker som alternativ i nästan alla sammanhang, säger Johan Willner.

Deras matta favoritpapper är Museo Portfolio Rag (»Epson Hot Press Natural är också bra, men Museos papper har en tåligare yta och bättre färgåtergivning«), och barytvarianten är Museo Silver Rag (ibland ersatt av Hahnemühle Photo Rag Baryta, visar det sig).

– Vi kör i och för sig också regelbundet ut bilder på det japanska Awagami Kozo Thin Natural. Det har en tydlig varm papperston, som passar jättebra för vissa bilder medan det inte funkar alls andra gånger. Dessutom finns det större variationer mellan olika omgångar papper som gör att det kommer in ett slumpmoment i produktionen, säger Svante Larsson.

Även Sven Westerlund har några enstaka papper som rullar mer än andra i skrivarna. Canson Platine är alltså favoriten bland semigloss fiberpapper, medan det matta just nu är ett relativt nytt papper från Epson: Fine Art Smooth Natural.

– Epsonpapperet finns även som Bright-variant, men då innehåller det optiskt vitmedel, och det vill jag absolut inte att det ska vara i utställnings-

printarna. Då går det inte att räkna med lika lång livslängd, säger han.

I printstudiorna står två sorters Epsonskrivare: en för 162 cm breda rullar, och en för 111 cm breda. Det kommer väl till pass med två skrivare när produktionstrycket är högt. Westerlunds större skrivare har beteckningen sc-P20000. Ett köp som han är mycket nöjd med:

– Den är snabb som satan! Det beror framför allt på att den har dubbla skrivarhuvuden, så jag kan få ut en 70 x 100-print på under fem minuter. Med fotokvalitet. Sedan är det skönt att den är väldigt robust, men den är ju ett monster som väger nästan 200 kilo. Jag fick riva dörrkarmen för att få in den. Fast nu kan den förhoppningsvis stå här ett bra tag. 🖨️

Rik blir man (oftast) inte på fotoböcker.
Däremot går det att få ihop en budget genom
stipendier, bidrag och efterhandsstöd när boken är klar.

TEXT **JENNY MORELLI** FAKTAGRANSKNING **TOMMY ARVIDSON** / **FOTOFÖRFATTARNA**

Q&A

OM FOTOBÖCKER

■ VAD KOSTAR DET ATT GÖRA EN FOTOBOK?

Du kan trycka 100 exemplar av en enklare bok för runt 15 000 kronor men oftast lägger fotografer/konstnärer runt 50 000–100 000 kronor på att framställa en bok av bra kvalitet. Formgivning kostar, repro kostar, tryck kostar, marknadsföring och distribution kostar.

■ VEM BETALAR FÖR BOKEN?

Oavsett om du gör bok på förlag eller producerar själv så kostar det pengar. Även relativt stora förlag kräver ofta att fotografen står för delar av tryck- och layoutkostnader. Men förhandla alltid. Kanske ser ett förlag möjligheter att sälja en större upplaga av just din bok, och är beredd att bekosta utgivningen.

■ HUR FUNKAR DET MED EGEN PUBLICERING?

Man gör och bestämmer allt själv. Trycker, gör layout (eller betalar någon som gör det) och sköter själv marknadsföring och försäljning. Fördelen är att du kontrollerar allt själv. Nackdelen kan vara att du inte befinner dig i något sammanhang. Ett förlags hemsida med flera utgivna titlar drar troligen till sig fler besökare än din egen hemsida med bara en bok.

■ MÅSTE MAN HA ETT FÖRLAG?

Du kan välja att ge ut din fotobok på ett förlag eller att publicera den på egen hand. Det finns fördelar med bägge alternativen. Den traditionella rollfördelningen när det gäller förlag/författare är att förlaget tar risken, och bekostar allt. Författaren får royalty efter antalet försålda böcker. Den här ordningen gäller sällan för fotoböcker. Ofta får fotografen själv bekosta tryck och formgivning. I gengäld behåller upphovspersonen oftast en stor del av upplagan och kan sälja den parallellt med förlaget. Fördelen med att ge ut på förlag är att man får hjälp med tryckeriupphandling, marknadsföring och distribution. Och inte minst att man får en redaktör som man i bästa fall kan diskutera boken med.

■ VILKA STIPENDIER KAN JAG SÖKA?

Du kan söka stipendier exempelvis från SFF, Journalistförbundet, Bildkonstnärnsfonden och Publicistklubben för ett projekt. Men observera att Bildkonstnärnsfonden inte delar ut stipendier för bokproduktion. Där emot finns inget som hindrar att det projekt du söker pengar för senare blir

en bok. Hos Stiftelsen Längmanska kulturfonden kan du söka stipendier specifikt för att göra böcker. Författarfonden och Kulturrådet kan du söka stipendier från när boken är klar. Sök efter stipendier på internetsajter eller i stipendiesammanställningar som man brukar kunna finna på biblioteket. Det finns många vägar att gå, läs mer på vår hemsida.

■ VEM FÅR STIPENDIER FRÅN SVERIGES FÖRFATTARFOND?

Du kan söka stipendium från Författarfonden när din bok är utgiven och finns på ett bibliotek. Kriterierna för att få arbetsstipendier är flera. Störst vikt läggs vid omfång och kvalitet i den sökandes litterära produktion efter det att hen senast fick ett stipendium från fonden. Varje stipendiegång är unik när det gäller antalet inlämnade böcker och kvaliteten på dessa. Därför bör man inte ge upp, utan söka flera gånger.

■ LITTERATURSTÖD – HUR FÅR MAN DET?

För att kunna få efterhandsstöd till litteratur från Kulturrådet måste en bok ha svenskt ISBN-nummer och vara utgiven under de senaste sex månaderna. Man kan endast få stöd för första upplagan. Får din bok litteraturstöd får den automatiskt också distributionsstöd. Detta innebär att 288 böcker köps in för 50 % av f-priset och skickas till samtliga huvudbibliotek i Sverige. Ett av villkoren för litteraturstöd är alltså att man kan leverera 288 exemplar av boken.

■ FINNS DET ANDRA SÄTT ATT FÅ IN PENGAR?

Varför inte försöka med crowdfunding? Det finns flera sajter som hjälper dig med att lägga upp information om ditt projekt. Den största finessen med att anlita dessa företag är att de har system för att betala tillbaka pengarna om projektet haverar, eller om man inte får in tillräckligt med pengar. Ibland kan samarbeten vara lösningen. Kan du kanske få en organisation eller ett företag att köpa en del av upplagan?

■ VAD ÄR ISBN-NUMMER OCH VARFÖR BEHÖVER MIN BOK DET?

ISBN, International Standard Book Number, används för att identifiera böcker som är utgivna för allmän spridning. ISBN underlättar vid sökning, beställning och distribution. Biblioteken ser gärna att boken har ett ISBN-nummer. För att kunna få litteraturstöd från Kulturrådet måste

en bok ha svenskt ISBN-nummer och ska vara utgiven under de senaste sex månaderna. Om du ska söka Svenska Fotobokspriset krävs ett ISBN-nummer. Du ansöker om det kostnadsfritt via Kungliga bibliotekets ISBN-avdelning.

■ DISTRIBUTUERA BOKEN – HUR FUNKAR DET?

Ska du distribuera boken själv får du räkna med lagerkostnad, bokemballage, porto/frakt, arbetstid för packning, leverans till post och kostnader för att expediera beställningar som utskrifter av adressetiketter/följesedlar/fakturer. Expeditionsavgift och porto kan debiteras kunden.

Den viktigaste kanalen för att sälja böcker i Sverige är bokbranschens databas Bokinfo. Det är ett katalogsystem som används av bokhandlare, bibliotek, förlag, massmedia med flera för att känna till vilka boktitlar som finns tillgängliga att beställa. Den som ger ut böcker på eget förlag och gör det under ett förlagsnamn kan ansluta sig till bokinfo.se. När förlaget har registrerat boken där, blir den direkt möjlig att beställa och köpa via nätbokhandlarna. Bokhandlarna ser din bok via Bokinfo och kan handla direkt från dig.

■ VAR SÄLJER JAG BOKEN?

Fotoböcker är ett fysiskt objekt, man vill som köpare gärna känna på och bläddra i den. Bokhandeln är ett bra skyltfönster och en viktig väg för nya läsare att upptäcka din bok. För att bokhandeln ska ta in din bok vill de ofta se den innan. Det tar tid att åka runt och man kan anlita en bokagent för att sälja in till bokhandeln (dyrt om du inte har gjort en rejäl försäljningssuccé). Agenter kan också sälja rättigheter åt andra bokförlag.

De bokhandlare som specialiserat sig på foto, konst, design och arkitektur samt museioch gallerishopar köper ofta in fotoböcker. Ibland vill de ta in böcker på kommissionsförsäljning, vilket innebär att du får betalt när boken sålts vidare till kund. Bokhandeln/försäljningsstället tar en procentandel, ofta 30–50 %, på sålda böcker. Denna typ av försäljning är svår att hålla reda på och innebär att man får ligga ute med pengar. Det finns många återförsäljare för distribution utanför Sverige.

Den bästa förtjänsten får man ofta via direktförsäljning utan mellanhänder, det vill säga på gator och torg och på mässor, eller om en organisation eller ett företag köper en

del av upplagan. Man kan också sälja boken via sin hemsida eller genom marknadsföring på sociala media.

■ VARFÖR SKA MIN BOK FINNAS PÅ BIBLIOTEK?

Din bok måste finnas på något av folk- och skolbiblioteken för att du ska kunna få bibliotekersättning och arbetsstipendier från författarfonden. Biblioteken köper bland annat in från Bibliotekstjänst (BTJ), nätbokhandlare och lokala bokhandlare. Du kan lämna in din bok till BTJ och få den recenserad i en skrift som de publicerar. Du kan naturligtvis själv försöka sälja din bok direkt till ett bibliotek.

■ HUR MARKNADSFÖR JAG BOKEN?

Att marknadsföra din bok i dina egna sociala nätverk är en bra idé. Skapa en nyhet kring att boken har kommit. Du kan annonsera i tidningen Svensk Bokhandels tre tjocka specialkataloger: Vårens, Sommarens och Höstens böcker. Dessa läses av branschen. Arrangera en eller flera releasefester, på olika platser i landet. Det behöver inte vara påkostat. Människor gillar att träffa personen bakom en nyutkommen bok. Delta i bokmässor och fotofestivaler. Fråga ditt lokala bibliotek om de kan ordna en författarafton där du berättar om din bok.

■ HUR FÅR JAG MIN BOK RECENSERAD?

Att skicka recensionsexemplar till olika redaktioner eller boksajter är ett sätt att sprida information om din bok. Bifoga en kort pressrelease med några rader om boken och lite information om dig själv. Försök att först kontakta en specifik person och fråga om hen vill skriva om din bok. Att skicka ut dina böcker på måfå kan bli dyrbart i längden. ☛

LÄS MER ↓

Läs mer om fotobokens ekonomi på sfoto.se under rubriken Foto-författarna.

Hemma hos bok- samlaren

Fåkte hem till Per Lindström i Lund som kanske har landets största privata fotoboksbibliotek. En bok om Vietnamkriget blev starten på ett livslångt samlande. Möt bokälskaren som har sju olika tryckta versioner av Tunbjörks »Landet utom sig«.

TEXT **TOMMY ARVIDSON** FOTO **EMMA LARSSON**

Fotografen **Emma Larsson** och jag kan inte hålla tillbaka ett »Åh!« när vi tar de två trappstegen ner i fotoboksbiblioteket. Vi befinner oss i ett stilla villakvarter i Lund, hemma hos en person som antagligen har en av landets största privata samlingar av fotoböcker. Per Lindström har, förutom att samla böcker, bland annat varit bildchef på Sydsvenskan och adjungerad professor i fotografi på Mittuniversitetet.

Innan vi kom hit har vi vandrat genom huset i en mörk gång och de rum vi träder in i ger oss ett slags *Alice i Underlandet*-känsla. Två stora rum, högt i tak och alla fyra väggar täckta med böcker i platsbyggda bokhyllor. Rakt framför oss står den där märkliga boken som på något sätt ändå är ett signum för en fotosamling med tyngd. Helmut Newtons *SUMO*. 464 sidor nakna kvinnor. Storleken på sidorna är 50 x 70 cm. Boken står på ett stativ signerat Philippe Starck.

Per Lindström kommenterar det uppseendeväckande verket.

– Det är på gränsen till spekulatión att göra så stora böcker så att man knappt kan bläddra i dem. Jag tyckte från början inte om hans bilder men efter att ha träffat honom flera gånger fick jag en annan syn på hans arbeten. Det är ju inte bara yta.

– Jag har »pocketversionen« också, säger han och visar upp en bok som håller formatet 30 x 40 cm.

De rum vi befinner oss i och även bokhyllorna, är ritade av Lundaarkitekten Jonas Lloyd.

– Vi mätte några av de större böckerna i min samling och fann att idealkuben är 40 x 40 x 40 cm. Eftersom alla böcker står i en viss ordning, i princip från A till Ö, måste det funka också med halvfulla kuber utan bokstöd – vilket det gör!

– Från början var vår plan att bygga hyllorna i massiv ek. Men efter att ha tagit hjälp av experter valde vi ett material som inte avger några gaser eller annat som kan påverka böckerna. Vi fick klartecken för att ha en smal eklist längst fram för känslans skull, säger han.

Böckerna är sorterade i bokstavsordning med de internationella fotografierna först och därefter de svenska. Här finns också en avdelning med fotohistoriska böcker och flera samlingsverk. I sitt ar-

betsrum har Per Lindström en imponerande samling pressklipp sorterade på olika fotografer. Mängder av facktidsskrifter ligger i noggrant ordnade högar.

Per Lindströms stora fotointresse började i 7-årsåldern då han fick en kamera. Han tillbringade mycket tid i en kompis mörkrum. När han var 15 jobbade han redan på lokaltidningen i Lidköping på kvällar och helger och när han fick moped kunde han ta ännu fler jobb.

Tillsammans med tre vänner som alla ville bli fotografer bildade han Elfte augustigruppen. Varje år, just det datumet, gjorde de en utställning och ställde ut i varuhusens skyltfönster, sjukhusens väntrum och i rullande järnvägsvagnar. Deras arbeten blev till sist till en bok, *Elva år med Elfte augustigruppen*. Det skulle visa sig att de alla fyra senare i livet kom att arbeta med bilder på olika sätt.

Ibland är det slumpen som avgör var man hamnar i livet. För Per Lindström blev en bok om Vietnamkriget avgörande. Vi tittar på den boken som är »nummer ett« i hans samling.

– Det här är nog den enda bok jag skulle ha svårt att leva utan. När jag kom till Lund och skulle läsa kemi gick jag in i stans stora bokhandel för att köpa kemiböcker. Jag kom ut med den här boken i stället, säger han.

»Ibland avgör slumpen var man hamnar i livet. För Lindström var en bok om Vietnam avgörande.«

Och så förlorade världen en kemist men fick en skribent och fotograf i stället. Boken, *War without heroes* av David Douglas Duncan, handlar om Vietnamkriget. Den gavs ut 1971 och är en rasande protest mot ett orättfärdigt krig. Lindström anser den vara en av 1900-talets starkaste fotoböcker. Under belägringen av Khe Sanh-basen 1967/–68, som varade i mer än ett halvår, var Duncan tvungen att ransonera filmen, eftersom inga transporter

Per Lindström.

Lindströms viktigaste bok.

Bläddring i Helmut Newtons 30-kilos-bok »SUMO«.

in eller ut var möjliga, och kunde bara ta någon enstaka ruta på varje dramatisk händelse.

– Den här boken ser jag som en milstolpe i fotohistorien. Titta på den här sidan, jag trodde tryckeriet hade misslyckats. Jag försökte byta boken som nästan kostade hela mitt studielån. Man förklarade att det var det enda exemplar man hade fått och att upplagan sedan länge var slutsåld. Efter att ha studerat boken närmare blev jag varse vad som hade hänt med ett antal bilder. Duncan hade fått in några sandkorn i sin Leica när han bytte film.

Långt senare fick Lindström höra hur det gick till på Lifes redaktion i New York när man upptäckte att några viktiga bilder var svårt skadade. Man kallade in New Yorks bästa retuschörer, de jobbade hela natten och när Duncan kom för att se vilka bilder man valt kunde man presentera ett antal perfekta kopior. Duncan inspekterade negativerna, rev sedan sönder de omsorgsfullt räddade kopiorna och höll en föreläsning om hur viktigt det är med autenticitet. Reporna hör till reportaget, också de berättar om hur det var, ansåg Duncan. För Lindström blev den här historien en ledstjärna i hans arbete med fotografi och fotoböcker.

Som en del av redaktionen på Aktuell fotografi var det svårt att inte bli intresserad av fotografi och fotoböcker. Jan Olsheden var Lindströms chef och Gerry Johansson var layoutansvarig. Sune Jonsson, Gunilla Ahlström, Rune Jonsson tillsammans med Bodil Österlund, John S Webb, Ralph Nykvist, Hans Alenius och Tore Hagman hörde också till redaktionen. I en yttre krets fanns bland många andra Yngve Baum, Arne Schmitz och Rune Hassner.

– Christer Strömholm kom då och då och diskuterade olika bokprojekt. Han lade ut bilder i långa serier på golvet och vi tittade på hans bilder. Diskuterade och flyttade runt. Nästa dag förkastade han allt – och började om igen.

Jag måste bara ställa den självklara frågan: Hur många böcker har du? Lindström försöker ducka och säger att antalet är ointressant och att det viktiga är vilka böcker man har. Han har dessutom flera dubletter och olika upplagor så det beror på hur man räknar. Jag släpper frågan och vi försöker reda ut vilka kriterier han har för sin samling.

TYNGST, STÖRST OCH MINST

TYNGSTA BOK: Helmut Newtons »SUMO« (30 kg)
STÖRSTA BOK (TILL YTAN): Martin Bogrens »Hollow« (57 x 71 cm)
MINSTA BOK »Opus 53: Labor« (5 x 5 cm, 20 gram) av Kristoffer Albrecht.

Per Lindström har sju exemplar i fyra färgkombinationer av Lars Tunbjörks »Landet utom sig«.

– Jag tycker det är viktigt att fotografen själv har kunnat påverka resultatet, det vill säga att boken getts ut under hans eller hennes livstid, och är särskilt intresserad av fotografer som jag träffat i levande livet. Genom Aktuell fotografi och Pressfotografernas klubb fick jag tillfälle att lära känna många av 1900-talets pionjärer men också många som då var unga och lovande. Jag har särskilt fokus på bildjournalistiken och ägnar numera nästan all min tid åt den svenska fotohistorien. När det gäller Sverige har jag bara några få håll. Några är så sällsynta att jag räknar med att de aldrig kommer att stå i mina hyllor och en är så dyr att jag kan klara mig utan den. Jag är mer intresserad av det dokumentära än av det »navelskådande«, men försöker samla brett, också på »uppgiftsböcker«, sådana som gränsar till reklam/marknadsföring.

Han visar runt bland hyllorna, det märks att han ständigt arbetar i sitt bibliotek och har järnkoll på var varje bok står. Vi tittar på Georg Oddners bildberättelse *Bröderna Edstrand 1960*, ett beställt arbete för en industrikoncern. Boken är en formsäker skildring av arbete både i styrelserum och tegelbruk, valsverk och gjuterier.

På ett bord ligger några böcker av Erik Lilje-roth, en i dag nästan bortglömd fotograf. Förutom alla sina böcker om snart sagt alla landsändar i Sverige gjorde han böcker om Paris, London och Köpenhamn. I Kungliga bibliotekets katalog finns han förtecknad som upphovsperson till hela 116 böcker.

– Med hjälp av min dator kan jag söka upp och jämföra till exempel olika Parisskildringar. Jag tror jag har ett trettiotal böcker med svenska fotografer som gjort böcker om just Paris.

Före millennieskiftet initierades, enligt Per Lindström, kanske hälften av alla fotoböcker av någon form av uppdrag. De första bilderna som Sune Jonsson tog till sin bok *Byn med det blå huset* togs till exempel när han sommarjobbade på Västerbottens-Kuriren. Det är i det perspektivet intressant att se hur bildjournalistiken och fotokonsten och pressfotografiet mixas ihop. En bildjournalistiskt bra bild som tas i ett visst syfte kan senare bli betraktad som fotokonst.

– I dag är det inte alltid så. Man utbildar sig till konstnär och så gör man ett projekt. Och då är det konst från början, tillägger Lindström.

DEN FÖRSTA OCH DEN SAKNADE

FÖRSTA FOTOBOK: Pål-Nils Nilssons »Landskap 1966« (premium i 7:e klass)

SENASTE UTLÄNDSKA BOK: Kristoffer Albrechts »Oktober« (Opus 59, nr 9 av 20, utgiven 2013)

SENASTE SVENSKA BOK: Bengt Perssons »Byarna hemmavid«
BOK SOM HAN ÄNNU INTE ÄGER: Henry B. Goodwins »Stockholm«

Ett av flera sidospår är att samla på signerade böcker. Och då handlar det inte bara om fotografens signatur, utan ibland också vem hen dedicerat boken till. Det ger en inblick i vilka fotografen umgicks med och kanske bytte böcker med.

Mina ögon faller på en bok av fotografen Jean-Claude Arnault. Per Lindström säger att den kanske inte är så intressant som fotobok, »kulturprofilen« tillhör inte våra mer framstående fotografer. Men det som är riktigt bra, blir bra först när man kan jämföra med det som är mindre bra. Det som motiverar den här bokens plats i Lindströms bibliotek är att den är dedicerad till en akademiledamot, Torgny Segerstedt.

– Det här biblioteket avspeglar inte bara min smak, många av böckerna är också ett slags referensmaterial för mitt skrivande, säger Lindström.

Också böcker som inte riktigt betraktas som fotoböcker finner sin plats i hyllorna. En bambok med fotografiska bilder i vackert djuptryck visar sig ha spelat en viss roll i den svenska fotohistorien.

– Den här boken, *Min första bok*, *En pekbok i färg*, hade Lars Tunbjörk som barn och den blev viktig för hur han senare såg på färgbilder. Han och jag pratade mycket om den betydelse den haft för hans sätt att fotografera.

Just för stunden tillbringar Per Lindström fem dagar i veckan bland sina böcker. Han tänker, och

**»Det här biblioteket av-
speglar inte bara min smak,
många av böckerna är också
ett slags referensmaterial.«**

skriver på en stor bok om den svenska bildjournalistikens historia. Någon gång i månaden träffar han några kollegor som också samlar på fotoböcker. En samlar på, bland annat, tjeckisk fotolitteratur och har som ambition att inte utöka men väl förädla sin samling om tusen böcker enligt principen »en in, en ut«. En annan inriktar sig på ett par smala sektorer inom fotoboksvärlden.

När fotografen Emma och jag samlar ihop vår utrustning tittar jag mig omkring i rummet och tänker att här har Per Lindström skapat sig en replipunkt, en betraktningsspunkt för många tusentals dokumentära bildberättelser från en värld som ständigt förändras. Dessa sex hyllor höga väggar fyllda med personliga betraktelser över länder, städer, människor, byggnader och landskap inbjuder till ständigt nya upptäckter. Eller som fotografen Lee Friedlander i en intervju sa om fotoböcker och om det faktum att man bör läsa dem gång på gång: »Oh shit, I didn't see that before.«

När vi lämnar det väldiga biblioteket dristar jag mig till att överlämna min egna bok om brevbärare som gåva till Per. Nästa dag får jag ett mejl med följande lydelse: »Den landade nyss som nummer 9 644 och kommer snart att stå på A-hyllan.« Så fick jag då svar på frågan om hur många böcker han har i sitt bibliotek. 📖

EMMA LARSSON

Martin Bogrens bok »Hollow« är bibliotekets till ytan största bok.

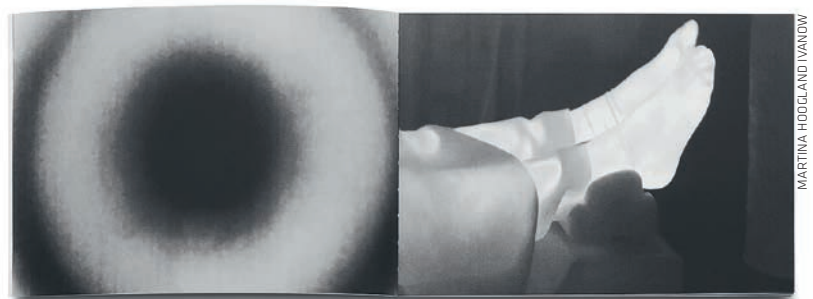
EMMA LARSSON

Sju versioner av »Landet utom sig«.

Fascinerar oss med små medel

Känsliga för ljus på väg att dränkas i mörker, skriver Magnus Bons om Martina Hoogland Ivanows bilder.

MARTINA HOOGLAND IVANOW

MARTINA HOOGLAND IVANOW

MARTINA HOOGLAND IVANOW

MARTINA HOOGLAND IVANOW

EARLY READING

Early Reading

Martina Hoogland Ivanow

ART AND THEORY PUBLISHING, 2018

Form: Maja Kölvqvist

OM FOTOGRAFINS TILLKOMST orsakades av en önskan att göra synligt, så går Martina Hoogland Ivanows bilder i motsatt riktning. I stället för att tydligt lyfta fram motivet utspelar sig hennes fotografier i ett skymningsland. I *Early Reading* gestaltar hon en dimhöjd miljö där grå och vita slöjor drar genom bilderna. Som om fotografierna fortfarande befann sig under exponering.

Det känns som om bilderna blir till i samma stund som jag betraktar

dem. Känsliga för ljus, på väg att dränkas i mörker. En grupp människor träder fram ur skuggorna, en folksamling på ett torg. Den återkommer i en svit snarlika bilder och Hoogland Ivanow fotograferar folkmassan ovanifrån, övervakar den på håll. Men varför har de egentligen samlats?

En kort text i slutet av boken förklarar att fotografierna dokumenterar förberedelser till en 1 maj-demonstration på Sergels torg i Stockholm. Det hade jag kanske inte gissat, även om jag skymtar några röda ballonger här och där. Hoogland Ivanow intresserar sig för människorna som en anonym massa, inte för var och en som individer, och lägger brännpunkten på den grådaskiga hinnan som bilderna silas genom.

Invädda bland de avlägsna gruppbilderna finns en annan svit av fotografier. Även om de är mer konturskarpa och avbildar människorna på närmare håll är de lika besynnerliga och svåra att tyda. I ett slags

Hoogland Ivanows avvaktande fotografi handlar om att leda och ledas, om tillit och distans. Om beröring och bevakning, närhet och avstånd. Den återkommande bilden av en suddig mörk lins blir till ett

»Hoogland Ivanows avvaktande fotografi handlar om att leda och ledas, om tillit och distans.«

negativa röntgenfotografier, tagna med en värmekamera, ser jag kroppar som vilar nära varandra och händer som läggs på axlar och huvud. Gruppövningar utförs, med synliga spår av kvardröjande kroppsvärme. Händerna självlysande av isande värmekyla.

allseende öga, kamerans maskinella vittne till bokens uppbrutna berättelse. Hoogland Ivanow skapar med små medel en lagrad situation av upprepningar och antydningar. Det är stillsamt fascinerande.

/ MAGNUS BONIS

Montage som går nära inpå

Magnus Bons ser en poetisk kraft, men kombinationen blir splittrad.

TINA CARLSSON

Intercepted

Nadja Bournonville
FOTOHOF EDITION, 2018
Form: a r c Leipzig/Berlin

DET ÄR EN FLÄCKAD och nött svartvit bildvärld som presenteras i foto-grafen Nadja Bournonvilles bok *Intercepted*. Titeln kan översättas med »avlyssnad, uppsnappad eller hejdad«, och relaterar till Bournonvilles gammelfaster som var spion i London under första världskriget. (För vilket land framgår inte.) Fastern skrev sina meddelanden på vykort med osynligt bläck men upptäcktes av engelsmännen. När skriften framkallas får den en vacker blå ton som liknar den i cyanotopier, en gammal fotografisk teknik som på senare tid tagits upp av många konstnärer och fotografer.

Bournonvilles bok genomsyras av ett vetenskapligt anslag, där många bilder framstår som illustrationer tagna ur ett arkiv av något slag – också det är ju i dag en mycket vanlig metod. Molekyler, skelettdelar och andra avfotograferade föremål, ansiktsprofiler ur något brottsregister, anfrätta porträtt och fotografier

återgivna som negativ (lite som hos Hoogland Ivanow här intill); en stor och varierande mängd av korniga bilder flyter förbi när jag bläddrar i boken. Här blandas symboliska former, detaljer och texturer om vartannat. Bournonvilles montage går nära inpå och avbildar motiven med en luddig materiell skärpa.

I en serie uppslag i mitten av boken kombinerar Bournonville vad som antagligen är funna fotografier med korta textrader. Ord och bild rör sig i olika riktning, och betydelsen är väl tänkt att uppstå någonsans i glappet mellan. Men vem uttalar orden, och i vilket syfte?

Visst har Bournonvilles fotografier en poetisk kraft, men kombinationen mellan dem framstår både som splittrad och konstruerad. Och de travar i alltför hög grad på i en allmänning för att engagera på riktigt. För mig stannar det vid ytan. Jag saknar en stramare, mer sammanhållen berättelse även om det finns en ansats att koppla samman fotografiska och psykologiska processer. Bournonville presenterar ett antal indicier, men upplösningen på deckargåtan uteblir.

/ MAGNUS BONDS

SÖKER EFTER AUTENTICITET

Rur.Albo

Petter Löfstedt
A DIFFERENT PATH, 2018
Form: Aurore Carric

Bokomslaget i oblekt papper pryds av titeln »Rur.Albo«, en förening av rural, det vill säga lantlig eller landsbygdsaktig och Albo härad, en ort på Österlen. Boken dedikeras »To all the good people of Albo«. Fotografen Petter Löfstedt har sökt efter det autentiska hos den ort han flyttat till i Skåne, genom att avbilda de som bor där och deras vardag. I de svartvita bilderna tar han ett estetiskt fotografiskt grepp och använder oskärpa i olika former, grova korn och hög svärta. Några citat av människor på orten finns insprängda, skrivna med Löfstedts handstil, men man vet inte vems citat det är. På bokens baksida står »Are you feeling habituated yet« och jag tänker, inte riktigt ännu. Jag hade önskat att Löfstedt vågat sig på att verkligen komma nära de boende. Det är den gamla mannen med rullväskan vid järnvägsspåret jag blir intresserad av eller personen som trycker näsan mot fönstret i traktorn, där bränner det till, inte av cirkusbilder vilka endast skapar en mystisk aura kring platsen.

/ SUSANNE FESSÉ

ETT LIV I TRYGGHET

Ellerine sağlık

Tina Carlsson
SAILOR PRESS, 2017
Form: Matilda Plöjel

Mamman säger till barnet »Låt dina händer förbli friska«. En för mig ovanlig fras, men innebörden blir genomskingligt klar. »Ellerine sağlık« utstrålar en skörhet och försätter mig i ett drömtillstånd med sitt nätta format, sitt skyddande omslag av silkespapper och vita trådbindning i ryggen. I boken får vi följa en familj, mestadels utifrån flera barns perspektiv med fokus på en mamma, eller »anne« (turkiska). Vardagen skildras av Tina Carlsson och barnen Alfred, Elin och Simon Toper med en sådan kärlek, precision och så många nyanser, att jag nästan känner mig förlägen av att få komma så här nära en familjs privata sfär. Projektet bottnar i ett ifrågasättande av massmedias bild av den muslimska kulturen som konfliktfylld, exotisk och/eller våldsam. Jag upplever i stället med igenkänning ögonblick av en vardag, en barndom och ett liv i trygghet. Texterna, som framkallar hög närvaro av de små ögonblicken i livet, är på svenska och turkiska av Tina Carlsson och översatta av Öykü Andersson.

/ SUSANNE FESSÉ

NADJA BOURNONVILLE

EVA-TERÉZ
GÖLIN
TEKNIKREDAKTÖR

Olika sätt att sänka färgmättnaden

Selektiv färgändring eller nyans/mättnad?

Möjligheten att i dag producera fotoböcker i små upplagor har ökat stort och utvecklingen av olika trycktekniker, både offset- och digitaltryck, gör det möjligt att trycka bilder med ett större färgomfång än tidigare. Men för att få en bra återgivning av färgvalörerna kan du ändå behöva sänka mättnaden i vissa färger innan bilderna går i tryck.

Ett givet verktyg för att göra detta i Photoshop är panelen Nyans/Mättnad där det finns möjlighet att välja enstaka färger och sänka mättnaden på just dessa. Ett annat sätt att sänka mättnaden är att använda sig av panelen Selektiv färgändring. För vissa färger blir slutresultatet ungefär det samma oavsett vilken av metoderna som används, andra gånger kan det bli stor skillnad.

Jag upplever att särskilt röda färger kan vinna på att bearbetas med Selektiv färgändring i stället för Nyans/Mättnad när det är viktigt att behålla en så mättad känsla i färgen som möjligt. Likaså kan gröna färger ges ett mer »natur-grönt« utseende med Selektiv färgändring i stället för att bli lite gråbleka. En mättnads-sänkning av blå färger kan se mer lika ut oavsett vilken metod som används men det är alltid värt att prova de olika alternativen.

När Nyans/Mättnads-panelen används för att sänka mättnaden i en färg görs det genom att just den färgen tas bort utan att den ersätts med något annat, med resultatet att färgen blir gråare. Med Selektiv färgändring finns möjligheten att i stället sänka färgmättnaden genom att öka motsatsfärgen. Detta gör att

färgerna får en lägre färgmättnad genom att bli »orenare« vilket ger ett mustigare utseende i stället för blekare.

En fördel med Nyans/Mättnads-panelen är att du lätt kan välja vilken färgnyans som ska påverkas. Genom att markera »fingret«, det riktade justeringsverktyget i panelens övre vänstra hörn, är det möjligt att välja färgnyans genom att klicka på färgen i bildytan. I färgbandet längst ned i panelen markeras vilka färgnyanser som har valts och som kommer att påverkas av de justeringar som görs av mättnads- eller nyansreglaget. Klickar jag exempelvis på en gul färg så får jag en mörkgrå markering under gula färger i det övre färgbandet i panelen. Markeringen som även sträcker sig lite ut mot varmgula och gulgröna nyanser indikerar att dessa färgnyanser kommer att påverkas till 100 % av de justeringar som görs. Om justeringen endast ska gälla de rent gula färgerna, så kan ett snävare urval av nyanser göras genom att dra de vita avgränsarna på vardera sida närmare varandra. Utanför den mörkgrå markeringen finns två ljusgrå fält som indikerar vilka nyanser som kommer att påverkas till viss del, de yttre vita markörerna kan också justeras till att inkludera färre eller fler nyanser.

I Selektiv färgändring finns tyvärr inget »finger« att välja färger med. Här används i stället de fördefinierade färgerna via fliken Färger och det går inte att påverka omfånget av nyanser så som i panelen Nyans/

En fördel med Nyans/Mättnads-panelen är att du lätt kan välja vilken färgnyans som ska påverkas.

Mättnad. Oftast är det enkelt att välja rätt färger via de alternativ som finns, men flera gånger har det hänt att en färg som jag uppfattat som grön i bilden i stället ansetts som gul bland de fördefinierade färgerna i Selektiv färgändring.

Med Selektiv färgändring finns det två olika möjligheter att sänka färgmättnaden. Antingen genom att minska mängden av den färg som ska sänkas i mättnad, till exempel minska mängden gult i gula färger vilket ger ett liknande utseende som att sänka mättnaden med Nyans/Mättnad. Alternativt att öka motsatsfärgen, exempelvis genom att addera magenta till gröna färger. För att sänka mättnaden genom att öka motsatsfärgen för rött, grönt och blått så är det cyan, magenta respektive gult som är deras motsatsfärger. För att i stället öka motsatsfärgen för cyan, magenta och gult används två färgreglage. För att öka rött i cyan: lägg till magenta och gult. För att öka grönt i magenta färger: lägg till cyan och gult och för att öka blått i gult: lägg till cyan och magenta.

Vid vissa tillfällen kan en ändring av nyansen göra att en färg kan tryckas med högre mättnad och ändå bibehålla variationer mellan nyanserna. Om nyansen på färgen är mindre viktig än själva mättnaden kan det därför löna sig att prova att göra en färg lite varmare eller kallare. Detta görs enklast med nyansreglaget i Nyans/Mättnad, dra nyansreglaget till vänster för att göra de valda färgerna varmare eller till höger för att göra dem kallare. ■

För att ta reda på vilka färger som ligger utanför den aktuella tryckprofilens omfång, kan du efter att ha angett denna profil i Visa -> Korrekturställningar välja att Visa -> Tryckbarhetsvarning. De områden i bilden som då markeras med grått, är de partier där färgerna i bilden är mer mättade än vad som går att återge i tryck under dessa förhållanden.

Här ser vi att vissa röda färger i bilden ligger utanför vad som är möjligt att reproducera i tryck i Fotografisk Tidskrift. I bilden till höger har mättnaden inte anpassats tryckets omfång och vissa partier av jordgubbarna upplevs valörlösa.

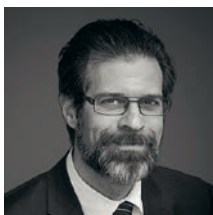

I dessa två versioner har mättnaden sänkts med Nyans/Mättnad respektive Selektiv Färgändring till dess att tryckbarhetsvarningen försvunnit. I den vänstra bilden kan vi se hur Nyans/Mättnad sänker mättnaden genom att minska mängden rött vilket resulterar i en »gråare« röd nyans. I den högra bilden har mättnaden de röda färgerna minskats genom att öka mängden cyan i röda färger med hjälp av Selektiv Färgändring. Det resulterar i en lite smutsigare/mörkare röd nyans som inte upplevs lika omättad.

För tydlighetens skull har jag här låtit mättnadssänkningen i båda fallen gälla hela jordgubbarna. Många gånger skulle jag ha maskat bort de områden där mättnaden inte behöver sänkas.

hej

THOMAS
RIESLER
FÖRBUNDSJURIST
SFF

fråga
juristen

Komplex juridik kring fotoboken

ORDSPRÅKET »EN BILD SÄGER MER ÄN TUSEN ORD« bottnar i tre antaganden. Det första implicerar att betraktaren förstår en bild omedelbart. Det andra att bilden förenklar komplexa sakförhållanden och det tredje, med beaktande av de två första antagandena, att bilden därför är överlägsen ordet. Och det är bilden i litterära sammanhang som dagens krönika handlar om, eller mer specifikt – fotoboken.

Juridiken kring de bilder och de ord fotoboken rymmer är både enkel och komplex. Den är förment enkel när det gäller att bestämma skyddet, men den kan vara komplex när det gäller att bekosta framställningen av dem eller de olika ersättningsströmningar som existerar kring dem.

Det upphovsrättsliga skyddet framgår av 1 § i upphovsrättslagen. Där står att läsa att den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätten till detta. Detta faktum gäller oavsett om det är en skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller ett fotografiskt verk eller ett verk som kommit till uttryck på något annat sätt. Det innebär att man ur upphovsrättslig

Juridiken kring de bilder och de ord fotoboken rymmer är både enkel och komplex. Den är förment enkel när det gäller att bestämma skyddet.

skyddssynpunkt inte behöver fundera på om man skrivit kortare texter till sina fotografier eller endast har fotografier i boken och ger ut den under beteckningen »fotobok« eller inte för att skydd ska uppstå.

När fotoboken ska framställas handlar det ofta om att gå till ett förlag. Då blir det aktuellt med förlagsavtal. I normalfallet står bokförlagen för bekostande av tryck och distribution och fotoförfattaren kan få en ersättning i form av en engångsersättning eller procentsats på upp till 25,5 procent av bokens f-pris, eller det pris som återförsäljaren betalar för boken. Men det finns andra villkor som florerar och det kan vara bra att se upp med dem. Det kan handla om former av delat finansiellt ansvar, där fotoförfattaren ska bekosta tryckning och layout och förlaget ska hantera distribution och ta vinsten för detta. Fotoförfattaren får sedan ett antal böcker att sälja och så är vinstdelningen klar. Detta avviker väsentligt från den praxis och avtalsbildning som finns kring annan bokutgivning, vilket kan vara värt att notera.

När det gäller att få betalt för sitt verk finns det sedan många små bäckar att hålla reda på. En av dem jag vill slå ett slag för är IR eller individuell reprografi-ersättning som du i år kan söka från Bildupphovsrätt fram till den 31 mars 2019. Som fotoförfattare kan du söka IR en gång om året. För 2019 års ansökan omfattas böcker utgivna 2014–2018. Böckerna behöver bara anmälas en gång i IR-systemet. Maximalt kan du erhålla 25 000 kr för fotografier i en bok. I dag omfattas inte digitala utgåvor, men det pågår en utredning av Bildupphovsrätt för att se om dessa kan inkorporeras i IR-systemet. Och konstigt vore väl annars, med tanke på den digitala utgåvans betydelse i dagens och morgondagens medielandskap. 📱

PAPPAS BILDER?

Hej! Ett museum ställer ut bilder som min nu döde far fotograferat. Bilderna är i min ägo. Får museet framställa en katalog och dela ut gratis? Eller sälja den? /Egon

SVAR: Utgångspunkten enligt 24 § är att konstverk (till vilka fotografiska verk och fotografiska bilder hänförs) får avbildas om syftet är att annonsera en utställning, men endast i den utsträckning som behövs för att främja utställningen (punkt 2), eller om de ingår i en samling, i kataloger, dock inte i digital form (punkt 3).

Detta innebär att enligt punkt 2 får museet avbilda din fars bilder i en tryckt eller digital form och tillhandahålla denna gratis, exempelvis som katalog, men endast för att främja utställningen. Om de vill sälja katalogen så går museet utanför vad lagstiftningen tillåter. Då krävs den som förvaltar rättigheterna efter din fars tillstånd. En tryckt katalog får enligt punkt 3 även framställas om din fars bilder ingår i museets samlingar. Eftersom så inte är fallet har museet inte denna möjlighet och får då stödja sig på punkt 2.

BILAR I REKLAM?

Hej! Får man använda bilder på bilar i reklam för annat än för just den bilen om det inte går att se bilens registreringsnummer och om jag äger bilden? /Gretha

SVAR: Enligt 10 § varumärkeslagen får andra än rättshavaren inte använda ett varukännetecken (varumärke) som är identiskt med eller liknar ett varukännetecken om användningen avser varor eller tjänster och drar otillbörlig

fördel av varukännetecknets särskiljningsförmåga eller anseende. Ett exempel på förbjuden användning är att använda varumärket i reklam. En intrångssituation skulle då kunna uppstå om den tilltänkta bildanvändaren har en bilglasverksamhet och bilen på fotografiet är en Volvo vilka även de tillhandahåller denna typ av service till Volvoägare.

FOTOGRAFERA AV EN LÅNGFILM?

Hej! Är det lagligt att använda ett fotografi av en person som förekommer i en dramatisk långfilm och skicka in bidrag i fototävling för personporträtt? /Bosse

SVAR: Nej, det är inte tillåtet. En film som du beskriver skyddas som filmverk enligt upphovsrättslagen. Dessutom skyddas skådespelarnas rättigheter enligt samma lag. När du genom fotografi avbildar någon eller något ur en film så framställer du i princip ett exemplar av filmen samt gör en upptagning av skådespelarens framförande av filmverket. Detta gäller även om det endast rör sig om avbildning av en enda bildruta från filmen. För att en sådan framställning ska bli laglig krävs i princip tillstånd från samtliga rättsinnehavare till filmen samt skådespelaren.

En laglig möjlighet att använda det porträttfotografi som du framställt är att göra ett exemplar för privat bruk. Ett sådant exemplar får dock inte användas utanför den närmaste vän- och familjekretsen och får alltså inte skickas in till en fototävling.

Fler frågor och mer utförliga svar hittar du på sfoto.se

FOTO: PETER JÖNSSON

Fotografen Peter Jönsson är medlem i SFF. Du hittar hans och andra professionella medlemmars bilder på sokfotograf.se

SVENSKA
FOTOGRAFERS
FÖRBUND

NYA MEDLEMMAR

Erik Axelsson, Solna; **Annette Björkman**, Stora Levene; **Paul Björkman**, Göteborg; **Jessica Björkwall**, Sundbyberg; **Fredric Boukari**, Stockholm; **Bianca Brandon-Cox**, Stockholm; **Hannele Bång**, Vilhelmina; **Eva Centergren**, Vendelsö; **Barzan Dello**, Västerås; **Nadja Endler**, Stockholm; **Anders Engstrand**, Danderyd; **Isabella Falk**, Väröbacka; **Henrik Gustafsson Nicander**, Skövde; **Marcus Gustavsson**, Sollentuna; **Matilda Hammar**, Bromma; **Mattias Hellström**, Stockholm; **Valdemar Hemlin**, Uddevalla; **Mikael Johansson**, Ronneby; **Peter Jonasson**, Göteborg; **Karin Kronvall**, Bälinge; **Gianluca La Bruna**, Malmö; **Clara Lideberg**, Liatorp; **Jessica Lingerts**, Löddeköping; **Nora Lorek**, Göteborg; **Christian Lund**, Västerås; **Fanny Lundström**, Kristinehamn; **Emely Majrell**, Solna; **Mattia Mammoliti**, Hägersten; **Ellen Marie Martinsen**, Klintehamn; **Gunnar Meller**, Norberg; **Kim Mortensen**, Tullinge; **Maximilian Norberg**, Torshälla; **Mattias Diesel Näslund**, Göteborg; **Ulf Odenspjut**, Marback; **Svetlana Panourova Jansson**, Arboga; **Enzo Paredes**, Uppsala; **Annika Peterson**, Göteborg; **Geertjan Plooijer**, Mörlunda; **Jessica Segeberg**, Uttran; **Samuel Unéus**, Spånga; **Michael Wall**, Årsta; **Therese Wiberg**, Täby; **Maria Wideman**, Märsta; **Jaromír Zaoral**, Stockholm.

GDPR-KURS

Vad gäller när man tar porträtt på en arbetsplats? Vilka regler gäller för bildarkiv, med mera. Tisdagen 16 april besöker SFF:s förbundsjurist Thomas Riesler Göteborgs bildverkstad för att föreläsa och svara på medlemmars frågor om GDPR.

URBAN JÖRÉN

Urban Jörén är en av dem som får åka till Grekland.

De reser till Kavalla

CAROLINE JENSEN, URBAN JÖRÉN, Kicki Lundgren, Erik Gustafsson och Johanna Wulff åker alla till Kavalla i Grekland som stipendiater under detta år. I juryn för Kavalla-stipendiet satt Nina Korhonen och Hendrik Zeitler från Fotoförfattarnas styrelse. Stipendiet består av två eller fyra veckors vistelse i Atheninstitutets gästhem samt 4 000 kr respektive 6 000 kr för resa/uppehälle. Nästa ansökningstillfälle är hösten 2019.

ÅRSSTÄMMAN

DEN 6 APRIL är det årsstämma för bägge styrelserna (SFF:s och Fotoförfattarnas) på Hilton Slussen, Stockholm. Alla handlingar du behöver inför stämman hittar du på sfoto.se.

FOTOFRUKOSTAR I HELA LANDET

VÄLKOMMEN på fotofrukost med SFF i Luleå, Umeå, Skellefteå, Göteborg, Stockholm och Malmö. Ingen föranmälan krävs, det är bara att dyka upp. Tanken är att det ska vara enkelt för förbundets medlemmar att träffas. Vill ni mötas i din stad? Kontakta Paulina Holmgren, paulina.holmgren@sfoto.se. Eller gå med i vår öppna Frukostgrupp på

Fotografer äter frukost.

Facebook så får du löpande information om träffarna i de olika städerna.

NYTT DATUM FÖR IR

SISTA ANSÖKNINGSDAG för IR är 31 mars 2019 och gäller bilder i tidningar/tidskrifter med publiceringsår 2018 och böcker publicerade under åren 2014–2018. Mer information hittar du på Bildupp-

hovsrätts hemsida bildupp-hovsratt.se.

GREZ-SUR-LOING

SFF OCH GEFVERT utlyser ett stipendium för vistelse i Grez-sur-Loing, strax utanför Paris i Frankrike under hösten 2019. Även ett resestipendium delas ut om 15 000 kr. Du ansöker på sfoto.se senast den 2 maj klockan 9.00.

GESÄLLBREV

ANSÖKAN TILL GESÄLLBREV öppnar den 15 mars och är öppen till 15 april. Nästa period är 26 augusti–23 september. Bedömningen av inskickat prov görs av Fotografernas Yrkesnämnd inom två veckor efter att inlämningen stängs. Läs mer på vår hemsida.

»MINA BILDER FANNS ÖVERALLT«

SFF-fotografen Staffan Larsson upptäckte att hans bilder användes över hela världen.

Vad säger du om jag säger Macchiarini?

– Paolo Macchiarini råkade vara ett motiv som det senare började storma kring efter Bosse Lindquists dokumentär *Experimenten*. Jag hade tidigare i uppdrag att fotografera och producera en bok för en verksamhet vid Karolinska Institutet. I det ingick att fotografera Macchiarini som nyligen gjort sin första transplantation på Karolinska och allt var då frid och fröjd. Min bildidé var att symbolisera att operationsmetoden skulle skapa nya, friska fria luftvägar och jag lät honom blåsa såpbubblor genom transplantatet.

Vad hände med dina bilder?

Vad har du haft för problem?

– Bilderna användes i boken samt i en releaseartikel om boken i K1:s intern-tidning. K1 fick tillstånd att utanför det generella avtalet för boken använda bilderna för information och marknadsföring så länge det gynnade beställande institution. Något år efteråt uppmärksammade jag att bilderna användes i *Experimenten* samt i SVT:s nyhetsprogram och på webben.

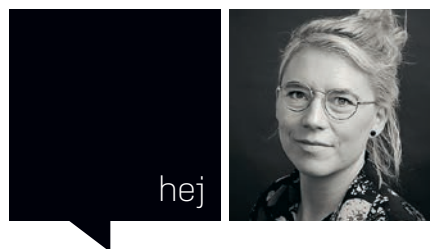
– Bilderna visades dessutom utan byline. Plötsligt fanns bilderna spridda överallt internationellt i tidningar, tv och internet utom min kontroll. Mina bilder hade utan överenskommelse »skänkts» vidare från Karolinska Institutet till SVT och sedan spridits utan lov. Jag tog kontakt med SVT och frågade hur de hade tänkt ersätta mig. SVT hänvisade till Karolinska Institutets pressekreterare. »Någon» hade lagt in mina bilder i K1:s bildarkiv under rubriken »friköpta bilder». Jag förstod att det kunde bli tufft att »fajtas» med två juridiskt tunga instanser som K1 och SVT. Jag kontaktade därför SFF:s förbundsjurist Thomas Riesler som hjälpte mig att lösa problemet.

Vad har han hjälpt dig med?

– Han skötte de direkta kontakterna med motparten med tanke på att vi hade att göra med ganska byråkratiska organisationer som motpart. Vi förhandlade i två delar, dels skadestånd för utebliven namngivelse och därefter ersättning per visningstillfälle. Det tog över ett år men jag fick till slut 20 000 kronor i skadestånd och 26 000 kronor för visningarna. 🇸🇪

MONICA ALM-LARSSON

PAULINA
HOLMGREN
FÖRBUNDS-
ORDFÖRANDE

Ska framtiden bli historielös?

ETT BREV DAMP NED I BREVLÅDAN. Kuvertet var handskrivet och det började så fint med titeln »fotograf» och därefter mitt fullständiga namn och min adress. »Nu tror du säkert att något spöke klättrat upp från underjorden ...» Jag kände direkt igen den vackra handstilen, även om det snart var 23 år sedan jag såg den. På den tiden fick man nämligen handskrivet undervisningsmaterial på Fotoskolan i Gamleby. Sune var min favoritlärare och idol. Han hade långt grått skägg, regnbågsfärgade hängslen, uppvikta jeans och alltid glimten i ögat. 21-åriga Paulina köpte ett par likadana färgglada hängslen och bar dem stolt.

Sune är nu 77 år och har börjat döstäda. Eller som han uttrycker det: »Städa så att bamen inte skall få för mycket att göra när man har lagt näsan i vädret.» Ett brev från mig hade dykt upp bland alla lådor på vinden. Sune undrar om jag fortfarande skriver brev och vad jag gör nuförtiden.

I hans värld finns inte sociala medier och han har därmed ingen koll på vad jag gjort och var jag är i dag. Att jag efter dryga 20 år i branschen nu är ordförande för vårt yrkesförbund har han ingen aning om.

Det skrivna ordet och filmen har sin nationella hemvist men för stillbilden finns det i dag ingen som har det totala ansvaret för bevarandet.

Mitt intresse för ny teknik blev min räddning när den digitala vägen sköljde över oss fotografer i början av 2000-talet och på så sätt har jag kunnat fortsätta arbeta med det jag älskar. Många av mina kompisar från Fotoskolan har sedan långt tillbaka valt nya banor.

Sune minns säkert min dröm under skoltiden att mönstra på en segelbåt och segla de sju haven. Av detta blev inget men rest runt världen det har jag gjort i mitt arbete. En fin träbåt äger jag och har stuga på en ö, så skärgården finns mig nära hjärtat fortfarande. Allt detta ska jag berätta om i ett brev till Sune. Han förtjänar egentligen ett handskrivet, men han säger det är ok med ett mejl. »Inga mms eller nåt sånt, ty gubben har en telefon man bara kan ringa i.»

Han skriver om fina minnen, upphittade glasplåtar och om ett kulturarv som går i graven. Jag kan läsa en sorg mellan raderna där han berättar om den fotobutik som vid årsskiftet, efter 80 år, lades ned. Sune har jobbat extra där sista åren efter pensionen. Denna butik har drivits av en familj i generationer. »Tråkigt, men de flesta människor i dag nyttjar mobilen och lagrar i molnen. När de lägger igen ögonen, utan att avslöja sina koder, ja, då är allt borta.»

Tänk om våra makthavare och kulturpolitiker var lika kloka och tänkte lite på samma sätt som Sune? Det skrivna ordet och filmen har sin nationella hemvist men för stillbilden finns det i dag ingen som har det totala ansvaret för bevarandet. I hans sista rader skriver han: »Om vi inte lämnar något efter oss blir ju framtiden historielös.»

Så sant. Sune – lämna dina koder och glasplåtar i säkert förvar, jag ska jobba hårt för att det ska finnas ett nationellt ansvar för det kulturarv vi fotografer lämnar efter oss. 🇸🇪

utställningar

■ KARL GABOR

Historiska museet, Stockholm
25 januari – 1 september

■ CORNELIA SCHMIDT

The Kitchen, Göteborg
21 februari – 20 april

■ JERKER ANDERSSON

Rydals museum, Mark
31 januari – 17 mars

■ ANDERS ANDERSSON

Tylebäck hotel, Halmstad
26 januari – 29 juni

■ LINDA MARIA THOMPSON

Västerbottens museum, Umeå
23 februari – 5 maj

■ EILA BJÖRKLUND

Stockholms fotoantikvariat,
Stockholm
16 februari – 16 mars

■ ALBIN BIBLOM

Galleri Axel, Stockholm
21 februari – 16 mars

■ ENCOUNTERS/NORDISK FOTOGRAFI

Hasselblad Center, Göteborg
23 februari – 5 maj

■ ANDERS PETERSEN

Liljevalchs, Stockholm
17 maj – 1 september

■ ANJA NIEMI

Fotografiska, Stockholm
8 februari – 7 april

■ EVA KLASSON

CFHILL Art Space, Stockholm
15 februari – 9 mars

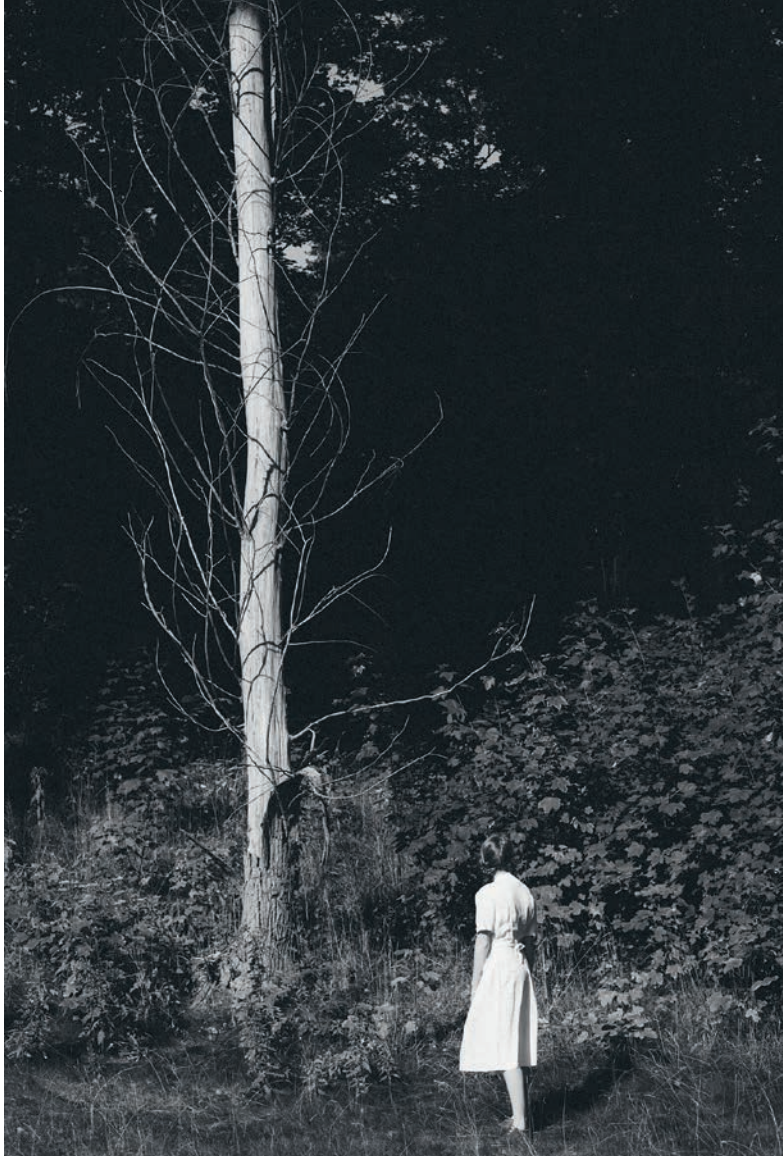
■ CHRISTOPHE DOLHEM

Hotel Diplomat, Stockholm
8 februari – 24 april

■ JULIA PEIRONE/ TUIJA LINDSTRÖM

Åmells konsthandel,
Stockholm
23 februari – 15 mars

JESSICA SILVERSAGA

■ JESSICA SILVERSAGA

Skör balansgång på väg till vuxenblivandet

Till våren öppnar Fotografiska Silversagas utställning »När du blundar svävar jag«. Utställningen kureras av Anna Clarén i samarbete med Silversaga. Det är ett projekt som handlar om barndom. En mörk saga där gränsen mellan minne, fiktivt och drömmar suddas ut. Det är en skör balansgång, ett sökande efter identitet på vägen från barndom till att bli vuxen. Det handlar om att leka, om att överleva, att frigöra sig, och kanske till sist, att få bli lätt.

Fotografiska, Stockholm 12 april – 3 juni

LARS GRÖNWALL

■ LARS GRÖNWALL

De flesta kollegor – och eventuella bildintresserade – känner nog mest till Lars Grönwall som porträtt- och reportagefotograf. Nu visar han sina abstrakta bilder.

Galleri Thomas Wallner,
Simris
4 maj – 9 juni

■ NO 1/2019

Ansvarig utgivare

Jenny Morelli,
jenny.morelli@sfoto.se

Chefredaktör Jenny Morelli

Art direction och layout

Anton Hull och
Maria Loohufvud,
Pasadena Studio
hello@pasadenastudio.se

Teknikredaktör Eva-Teréz Gölin,
et@sfoto.se

Korrektur Maria Taubert

Repro Torndahl

Redaktionsråd

Ulf Lundin, Anna Henriksson,
Hanna Langenfelt

Omslagsbild Zanele Muholi

Bildbylines Robert Blombäck

Tryckeri Ätta.45 AB, Järfalla

Webbadress www.sfoto.se/f

Redaktionsadress

Hornsgatan 103, 10 trappor
117 28 Stockholm
För icke beställt material
ansvaras ej.

Prenumeration

Yvonne Sundin 08-702 03 45
prenumeration@sfoto.se
450 kronor/helår
550 kronor/helår, utland
postgiro 13 0199-3
bankgiro 274-9075

Lösnummer kan beställas
från kansliet för 75 kronor
inklusive moms.

Vill du sälja Fotografisk Tidskrift?

ekonomitjanst@natverkstan.net

Annonser

Annonshuset
Linnégatan 22
114 47 Stockholm
08-662 75 00
annons@annonshuset.se

Ägare

Svenska Fotografers
Förbund (SFF)
Hornsgatan 103, 10 trappor
117 28 Stockholm
08-702 03 45
sff@sfoto.se
www.sfoto.se

ISSN 284-7035

Ett starkt uttryck skapar stort intryck.
Ge dina bilder rättvisa och låt oss
reproducera dem. Vi är ett av Sveriges
största tryckerier och trycker fler än
400 tidskrifter, bl a Fotografisk Tidskrift.

**GÖR SOM VI.
FYLL VÄRLDEN MED FÄRG!**

ÅTTA.45 TRYCKERI®

TÄNK TRYCKEKNOMISKT

08-553 348 00 | www.atta45.se

Vi har bett SFF-medlemmar att fånga tillfällena då det känns tryggt att vara försäkrad.

Fotografi: Linda Maria Thompson

Hundra års skogsbränder – filter av rök – komplicerar efterlängtat fältarbete i Klippiga bergen, Montana, USA.
Jag balanserar mina förväntningar mot verkligheten.

Du tar bilden. Vi tar hand om försäkringen.

Kundservice 08-440 54 40 · kundservice@gefvert.se · www.gefvert.se

Gefvert